

INTELECTUALI TRANSILVĂNENI, MOLDOVENI ȘI „AURELIENI” DESPRE ROMÂNII DIN BALCANI (ANII '30-'40 AI SECOLULUI AL XIX-LEA)

Stoica LASCU*

Rezumat. Studiul examinează scrieri ale unor intelectuali români din Transilvania, Țara Românească și Moldova, din anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea referitoare la vlahii din Balcani; de asemenea, se arată primele referiri în presă română („Albina românească”, „Gazeta Transilvaniei”, „Organul luminării”, „Universul”), în care sunt pomeniți aceștia. Eftimie Murgu, Emanoil Gojdu, Mihail Kogălniceanu relevă originea comună a urmașilor din nordul și sudul Dunării ai Romanității Răsăritene; iar „macedoneanul sau aurelianul” Dimitrie Cosacovici, aromân originar din Pind, stabilit la București (membru-fondator al Academiei Române) „personifică ideea românismului dela Pind”.

Cuvinte-cheie: intelectuali, Aromâni, români balcanici, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Emanoil Gojdu, Dimitrie Cosacovici.

Sub influența benefică a Școlii Ardelene – mai multe lucrări tipărite de către românii transilvăneni, din cuprinsul cărora “de asemenea reiese convingerea că daco- și macedo-românii sunt părțile aceluiași trup național”¹, ori rămase în manuscris până în astăzi², se vor face ecoul semnalării aromânilor, după cum în

* Prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța (Facultatea de Istorie și Științe Politice).

¹ Gheorghe Tulbure, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909, p. 103; referire la *Kurzgefaste Geschichte der Wlachischen Nation in Dacien und Macedonien*. Vom Georg Montan [Scurtă istorie a națiunii române în Dacia și Macedonia] (42 pp.), apărută la Viena în 1819; este vorba despre „Gregoriu” Montan, „învățător la Școala românească din Pesta” – cum apare în Testamentul corifeului Școlii Ardelene – Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 133.

² Cum este *Dicționarul în cinci limbi (hellenisch, griechisch, romanisch, deutsch und ungarisch)* al aromânului (din Moscopole) Nicolae Ianovici, realizat, în 1821, în capitala Ungariei; pe lângă motivele practice, autorul „a mai avut unul mai înalt: să arate românilor de peste Dunăre că limba lor maternă – aromâna – este «fiica curată a limbii latine deformată oarecum din pricina amestecului cu alte neamuri» și că «românii din lăuntrul și din afara Dunării sunt într-adevăr coloniști din Roma și prin acest lucru însuși adică români, adică latini și nu vlahi sau macedovlahi, după cum câțiva dintr-ai noștri au îndrăznit să ne numească»” – *apud* Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu

Principate încep să se manifeste în anii '20-'30 ai veacului al XIX-lea preocupări ce vor deveni tot mai temeinice și sistematice privind soarta, istoria și viitorul ramurii balcanice a românismului, așa cum vom vedea mai departe.

În ordinea cronologică a expunerii noastre însă – criteriu pe care ni l-am impus ca atare –, este de relevat cumulul de cunoștințe istorice asupra românilor sud-dunăreni datorat marelui patriot român și revoluționar pașoptist *Eftimie Murgu* (1805-1870).

Deși nu avea decât 25 de ani când a tipărit *Widerlegung oder Abhandlung* [Combaterea disertației lui Sava Tököly]³, Eftimie Murgu „dă dovadă de o mare erudiție prin cunoașterea istoricilor care s-a ocupat de Dacia și de poporul român de la început până în timpul lui”⁴, apelul său la folosirea unui spirit critic, de natură științifică, fiind din sorgintea învățaților Școlii Ardelene, într-o epocă dominată, totuși, de elemente romantice în reconstituirea și scrierea istoriei: „astăzi noi nu ne mai simțim nevoiți să ne refugiem la acestea (la legende – n.n.) având convingerea că în istorie, doar adevărul și nicidecum poeziile, cu atât mai puțin legendele pot avea puterea unui argument fundamental”⁵. Având scopul de „a adevări originea romană a limbii române [care] este o limbă neîndoios romană în ce privește structura și caracterul ei”⁶, avocatul și profesorul bănățean, simbol al națiunii române, avea să includă – în tradiția deja a școlii latiniste – și pe

(Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii românești*), București, 1983, p. 409; studiul *Pentaglosarul lui Nicolae Ianovici* a fost publicat în 1939).

³ Numele preopinentei era Sava Techelia (1762-1842), care, fiind originar din comuna românească Pecica, cunoștea limba română; a fost judecător și, apoi, consilier regal – Eftimie Murgu, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 17; *Prefață*, nota 3; titlul original este WIDERLEGUNG oder ABHANDLUNG welche unter dem Titel vorkömmt: ERWEIS, DASS DIE WALLACHEN NICHT RÖMISCHER ABKUNFT SIND, UND DIESS NICHT AUS IHRER ITALIENISCH-SLAVISCHEN SPRACHE FOLGT. MIT MEHREREN GRÜNDE VERMEHRT, UND IN DIE WALLACHISCHE SPRACHE ÜBERSETZT DURCH S.T. in Ofen 1827 und BEWEIS DASS DIE WALLACHEN DER RÖMER UNBEZWEIFELTE NACHKÖMMLINGE SIND; WOZU MEHRERE ZWECKMÄSSIGE KURZE ABHANDLUNGEN; EINDLICH EINE ANMERKUNG ÜBER DIE IN DEM ANHANGE VORKOMMENDE ANTIKRITIK DESSELBEN S.T. BEYGEFÜGT WERDEN. VERFASST Von E. MURGU, OFEN, GEDRUCKT MIT KÖNIGL. UNG. UNIVERSITÄTS-SCHRIFTEN, 1830, respectiv – COMBATAREA DISERTAȚIEI apărută sub titlul DOVADĂ CĂ ROMÂNII NU SUNT DE OBĂRȘIE ROMANĂ ȘI CĂ ACEST LUCRU NU REIEȘE DIN LIMBA LOR ITALIANO-SLAVĂ. COMPLETATĂ CU MAI MULTE ARGUMENTĂRI ȘI TRADUSĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE S. T., B u d a, 1827 și DOVADA CĂ ROMÂNII SUNT URMAȘII DE NECONTESTAT AI ROMANILOR; ÎN CARE SCOP SE ADAUGĂ CÂTEVA DISERTAȚII ADECVATE. În fine OBSERVAȚIE PRIVIND ANTICRITICA ACELUIAȘI S.T., CUPRINSĂ ÎN ANEXĂ. REDACTAT de E. MURGU, B U D A, IMPRIMAT CU TIPARUL PUBLICAȚIILOR UNIVERSITARE REGALE UNGARE, 1830).

⁴ I.D. Suci, *Prefață*, în *Ibidem*, p. 73.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 76.

românii sud-dunăreni ca parte integrantă a poporului român. El o spune răspicat, spre știința răuvoitorului preopinent maghiar: „Dar pentru a putea explica cum a dispărut o națiune, trebuie observat, dacă aceasta a constituit un factor important din punct de vedere al numărului indivizilor ei, dacă membrii ei erau strâns uniți sau dacă trăiau răsfirați. Românii au fost numeroși, și cu toate că au fost expuși rând pe rând unor împrejurări triste, *au rămas în trainică legătură națională*, puțini dintre ei se găesc răzlețiți, *cea mai mare parte trăiesc în strânsă vecinătate* și nu le place să se despartă între ei; astfel este cazul în Banat, Transilvania, Valahia, Moldova, *Macedonia* (toate subl. referitoare la acest text ne aparțin – n.n.)”⁷.

Cu o acribie filologică și istorică ce nu lasă a se întrevedea că el era prin formație jurist – și era, în plus, foarte tânăr –, Eftimei Murgu demontează, pas cu pas, afirmațiile atât lipsitului de imparțialitate Tököly⁸. Astfel, combătând una din greșelile inițiale ale acestuia – care deducea originea românilor din cuvântul slav „vlah”, pe când românii nu se numeau între ei „valahi”, ci „români” –, Murgu concluzionează că „a voi să discuți originea unei națiuni, pornind de la o simplă denumire slavă este, desigur, mai mult decât incorect”⁹, adăugând: „dar națiunea nu este atât de schimbătoare ca denumirea țării. Acela care posedă noțiunea adevărată a națiunii, va recunoaște cu ușurință cât este de ridicol să contești adevărata origine a popoarelor, datorită denumirilor atât de mirifice și de schimbătoare ale țărilor, împotriva experienței, împotriva purei rațiuni”¹⁰.

Discuția în jurul apelativului „vlah” este și contextul în care Eftimie Murgu comentează – și el – cunoscutul pasaj al Annei Comnena în care aceasta, „cu siguranță pentru a nu tăcea”, ar fi relevat caracterul de nomad al „numiților valahi”; el explicitează că „popoare nomade sunt acelea care nu au reședință stabilă, ci călătoresc tot timpul”, întrebând – ca și predecesorii săi transilvăneni –, pe bună dreptate: „dar poate fi afirmat acest lucru despre valahii sau românii din *Haemus*, care deja de timpuriu au locuit neîntrerupt în părțile acestea, și mai locuiesc și astăzi acolo? Și dacă toate popoarele care practică creșterea vitelor sunt considerate nomade, atunci – *pune el la punct pe Tököly* – nu se cunoaște sensul adevărat al acestui cuvânt”¹¹. Cu alt prilej, îl atenționează pe S.T. (cum apare peste tot designat numele răuvoitorului maghiar cu pricina) să citească „cu atenție” izvorul bizantin la care face apel, caz în care „ar fi putut pricepe cu ușurință ce trebuie înțeles”, respectiv „cum că acei daci, *cărora locuitorii Pindului le seamănă din cale afară, erau romani*, lucru pe care l-am remarcat puțin mai

⁷ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 246.

⁸ Stoica Lasca, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013, pp. 51-57, 88-92.

⁹ *Apud* – I.D. Suci, *op. cit.*, p. 74.

¹⁰ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 170.

¹¹ *Ibidem*, p. 167.

înainte”¹². Demontând, mai apoi, șubrezenia „argumentelor” tőkolyiste – în strădania de a demonstra originea și caracterul slav al limbii române, prin relevarea folosirii limbii slave în biserică de către români –, Murgu introduce în ecuația demonstrației sale și specificități ale existenței românilor sud-dunăreni, a căror stare culturală o cunoștea, cum reiese clar din spusele sale: „Aceași soartă i-a lovit și pe românii locuind dincolo, în fosta Moesie, care de asemenea, din intenție cunoscută, *prin vicleșug grecesc* au fost nu numai privați de scrierea lor romană, dar, după ce s-a introdus limba greacă în biserică, au fost nevoiți să accepte litere grecești. Deși acest lucru s-a petrecut mai devreme (și anume în secolul al XI-lea) decât la românii din partea aceasta, *totuși ei mai orbecăiesc prin întunerice și mai tolerează limba greacă în biserica lor. Singuri românii aurelieni din Pesta s-au ridicat deasupra prejudecăților către lumină*, și care, după ce și-au recunoscut dreptul lor, au insistat, *și nu fără succes*, asupra folosirii limbii române în biserica lor”¹³.

Așadar, după cum se vede, Eftimie Murgu este în cunoștință de eforturile „intelligenței” aromâne din capitala ungară – unde apare, de altminteri, în 1830, și lucrarea sa –, spre impunerea limbii ei materne ca idiom recunoscut, și apreciază ca atare această realitate, recomandând-o spre urmare și altor români: „Fie ca toți ceilalți să urmeze acest exemplu lăudabil, să se gândească în mod mai serios la originea și la starea lor actuală – atunci nu s-ar mai chinui cu prejudecăți primejdioase, nu s-ar mai lăsa așa de ușor înșelați de vicleșugul multora!”¹⁴.

Nu mai puțin interesante sunt și conotațiile sale asupra designațiilor pe care „disertantul” le aplică denumirilor „cu totul proaspete ale românilor și a limbii lor, *anume țințari și cuțovlahi*. Asupra acestora se găsesc diferite păreri, pe care le neglijez – *zice, autoritar, Murgu*; numai să se știe – *precizează, totuși, și el* –, că *amândouă nu sunt decât porecle de ocară*¹⁵, care au fost adăugate aurelienilor în parte de sârbi, în parte de greci, însă pe ascuns”¹⁶. Susținându-și argumentația, urmând lucrarea mai veche a lui Gheorgeh C. Roja – pe care o și menționează ca atare –, Murgu preia, cum vedem, aproape *ad-litteram*, frazele acestuia: „Și în ciuda faptului că aceste denumiri nu apar la nici un scriitor grec, și

¹² *Ibidem*, p. 171.

¹³ *Ibidem*, pp. 197-198.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵ Cu toate acestea, cel din urmă termen s-a încetățenit în literatură memorialistică, în publicistică, în limbajul diplomaților din deceniile ce vor urma (chiar și în textul Tratatului de Pace de la București, din 28 iulie/10 august 1913, este acceptat, din păcate, de către parte română); oricum, el este, în percepția contemporanilor imparțiali, un sinonim al termenului de români: a se vedea, în acest sens, recent – Stoica Lascu (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016 /L+246 pp.; facsim., il./.

¹⁶ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 252 (în traducerea de față, *Cinczari* este echivalat, impropriu, prin „țânțari”).

că, astăzi încă, sunt considerate drept porecle de ocară, disertantul a îndrăznit totuși să le menționeze drept nume proprii. Același lucru trebuie remarcat – *adaugă Murgu* – și despre caravlahi, denumire cu care au fost luați peste picior dacoromanii de către unii sârbi, nu însă de către slavi. Totuși, îmi permit să-l rog pe *domnul disertant, să-și rețină ura națională în alte limite, să considere drept sfinte regulile modestiei*, și să înceteze pe cât posibil cu insultele prin zeflemisire, care lovesc într-o națiune cu mult mai însemnată decât este cea sârbească”¹⁷.

În suita remarcilor – cu o tentă polemică atât de viguroasă, cum vedem, necesară datorită demersului său întru apărarea limbii și neamului său românesc – impuse spre combaterea cărțului lui S.T., Eftimie Murgu întreprinde lungi, și dese, digresiuni având ca obiect idiomul și realitățile mai îndepărtate sau contemporane circumscrise românilor sud-dunăreni. Astfel, el arată că „*acești vlahi* nici nu știu, cu excepția învățaților, că ei sunt numiți de către slavi *vlassi*, căci ei se intitulează cu toții, fără excepție, *români*, respectiv romani. Ei vorbesc limba romană și anume *în unele regiuni cu mult mai curat decât românii din partea aceasta*. De altfel, cu privire la obiceiurile și datinile lor, ei nu se deosebesc de loc de românii Daciei, *într-un cuvânt, ei sunt unul și același popor cu ceilalți români*, ca atare se poate considera, în privința acestora, ceea ce s-a mai spus în general despre națiunea română”¹⁸.

O afirmație atât de clară și explicită privind identitatea etnică a românilor nord și sud-dunăreni – nu am mai întâlnit până acum, deși ea fusese demonstrată încă de către corifeii Școlii Ardelene. Eftimie Murgu o reiterează în chip concluzional, fără drept de apel, într-o lucrare polemică al cărui răsunset nu s-a regăsit, din păcate, în literatura istorică și publicistica românească în deceniile ce vor urma; de vor fi cunoscut această *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor* (cum se completează foaia de titlu a lucrării din 1830), fără îndoială că intelectualii români de la nord de Dunăre, ca și cei din sud, o vor fi menționat-o ca atare.

Aceasta, cu atât mai mult cu cât Murgu aduce prețioase informații din planul realității imediate, în ceea ce-i privește pe aromânii contemporani cu el, cu observații și accente dintre cele mai interesante; astfel, el are o apreciere nuanțată, pornind de la o realitate cunoscută în mod direct – aceea a situației comunității aromâne din Budapesta –, asupra caracteristicilor de ansamblu a neamului românesc, extrapolând concluzii ca atare: „Trebuie amintit aici că în aprecierea identității menționaților români (sud-dunăreni – n.n.) *nu se pot lua ca normă numai românii aurelieni locuind în Ungaria*, căci aceștia sunt în marea lor majoritate comercianți, care atât în Macedonia cât și în Ungaria, învață limba greacă ca fiind indispensabilă comerțului, *chiar în neglijarea celei proprii*. Acești români care folosesc neogreaca *spre falsificarea limbei proprii, în Macedonia și*

¹⁷ *Ibidem*, pp. 252-253.

¹⁸ *Ibidem*, p. 315.

Grecia, prin folosința inevitabilă, iar în alte părți printr-o pretinsă necesitate și prejudecată, nu pot desigur să ofere vreun obiect de comparație; și admit întru totul că acest dialect curent la comercianți (anume aurelian) ar fi deosebit de cel dacoromân prin câteva cuvinte grecești, dar în acest caz – avertizează profundul analist care este tânărul român bănățean – ar fi fost nevoie ca S.T. să-și extindă spiritul cercetător dincolo de granițele Ungariei, să arunce o privire către Macedonia unde românii, departe de greci, nici nu știu, nici nu aud în viața obișnuită, mai multă grecească în afară de Κύριε ἐλέησο și liturghie, vorbind numai românește. S-ar pune întrebarea dacă menționații români s-ar considera tot atât de greci ca și comerciantul român? Fiecare vorbește mult mai ușor și folosește (dacă exceptăm chestiunile bisericești) rar cuvinte grecești. Ca atare motivul falsificării limbii române la comercianți și acei învățați, este firesc; negustorul care devine stăpân pe limba greacă, dincolo, între greci – explică pe larg Murgu întreaga logică și motivație a «falsificării» idiomului românesc sud-dunărean –, își uită de acum limba maternă în cea mai mare parte, și de aici se întâmplă că în vorbire se amestecă multe cuvinte grecești, din ignoranță sau și din imprudență, cuvinte care sunt cu totul necunoscute vulgului. Limba mutilată care există chiar între negustori și învățați, întrucât aceștia nu stăpânesc în marea lor majoritate limba maternă, în schimb cunosc cu toții pe cea grecească. Același lucru – extinde aria informațională Murgu, extrem de prețioasă istoricește vorbind, puțin, sau deloc, relevantă în lucrări de specialitate sau publicistică – trebuie constatat în special despre învățații românilor de dincolo. Ei depun întreaga știință în cunoașterea limbii elenice și a limbii neogrecești – atestă o realitate Eftimie Murgu, nu fără malițiozitate transparentă în continuare. Pentru a-și însuși cu atât mai sigur pretinsa înțelepciune, ei se deplasează în Grecia sau cel puțin în orașe grecești, unde cam uită limba maternă în timpul studiului”¹⁹.

Aminteam mai înainte de excerptarea unor informații – și comentarii – de către Eftimie Murgu din *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen*, cartea lui Gheorghe C. Roja din 1808; atacată și incriminată, în repetate rânduri de către S.T., lucrarea este, firește, apărată de către Murgu, cu argumentele bunului simț, al profesionalistului și decenței cercetătorului onest – atribute ce-i lipsesc, o spune direct el, criticului maghiar. Căutând, totuși, a nu coborî nivelul conotațiilor sale – serioase și argumentate științific – la cel al lui S.T., avocatul bănățean îi developează, într-o fină persiflare, lipsa de seriozitate profesională, amatorismul dovedit; punerea la punct este fără dubii: „La p. 150, S.T. îl ceartă grozav pe domnul Roja că ar fi atribuit lui Acropolit câteva vorbe care nu ar putea fi găsite la acesta. Anume spune el că Roja ar scrie la p. 104 cum că Acropolit ar scrie că Petru și Ioan ar fi regi romani. Eu am citit amintita cărțuție a domnului Roja, însă nu am găsit aceste cuvinte, căci cuvintele domnului Roja sunt: «acești eliberatori (anume Petru și

¹⁹ *Ibidem*, pp. 316-317.

Asan) au deveni primii regi ai românilor, fondatorul statului român fiind Asan». Ca atare cuvintele citate de S.T. sunt rediate doar în mod arbitrar. Recunosc că ar fi puțin cam nerușinat să pui în gura scriitorilor de istorie cuvinte pe care ei nu le-au pronunțat; *dar și S.T. trebuie să recunoască că e și mai nerușinat să acuze pe alții de fals datorită imprudenței tale*. Este adevărat că domnul Roja înțelege prin statul român unul roman, însă nu îl specifică anume.

Căci el spune la p. 100 – *il învață tânărul Murgu pe S.T. cum ar fi trebuit să folosească un text editat* –, că în acest sens va folosi mai mulți autori bizantini, printre care și pe *Acropolit*, însă nu specifică nicăieri că ar dori să traducă pe unul sau altul cuvânt cu cuvânt; atunci ar fi fost necesar pentru S.T. să parcurgă menționata carte a domnului v. Roja, *să analizeze și să judece, înainte de a-și începe combaterea sa*. Domnul Roja a dovedit-o doar cu prisosință că numele de „vlah” ar fi necaracteristic acestei națiuni, spunând anume, că el va abandona pe acesta neautentic, folosind pentru acest motiv pe cel caracteristic de români; el a făcut-o pretutindeni, prin urmare și în citarea lui *Acropolit*, fără ca să ne fie permis a-l acuza aci pe acesta de fals. Admit că *Acropolit* să nu-i numească romani, și *Nicetas* îi numește blachi, alții moesi, *care nume sunt neautentice*, putând fi de aceea pe drept cuvânt abandonate.

La p. 152, *disertantul visează* cum că domnul Roja ar fi afirmat că bulgarii au vorbit latinește, căci menționata cercetare tratează despre români și nicidecum despre bulgari, ca atare autorul se putea preocupa prea puțin de bulgari, și de asemenea, în toată lucrarea, nu este nicăieri de găsit exprimarea inventată de S.T.²⁰

Nu sunt singurele paragrafe ale *Combaterii disertației* care „urmărește adevărul”²¹, în timp ce pentru S.T. e simplu „să nu spună numai, ci să dovedească și prin documente”²² – în care Murgu este silit să dovedească netemeinicia așa-zisei critici făcute de S.T. ideilor susținute de Roja, răstălmăcite, trunchiat prezentate, „persecutate” – cum zice Murgu: „Dovada citată de domnul Roja la p. 84, este persecutată *cu tot zelul* de către S.T. În primul rând i se pare suspectă autenticitatea scrisorii lui *Ioniță Caloianul [Kalo Joannes]*, întrucât aceasta deviază de la scrisoarea contemporană; dar era necesar a se lua în considerare neobișnuita deosebire a acelor timpuri – *precizează Eftimie Murgu, care continuă*: Apoi pretinde S.T. că *Ioniță* ar fi fost un slav, care voia să parvină printr-o adăugită origine romană. Însă *Ioniță* era un împărat care își cunoștea națiunea, fiind ca și acesta, cunoscut de către alții; el spune acolo în mod răspicat că el și ai săi sunt urmașii romanilor²³. Este de aceea de presupus, că la timpul acela nu

²⁰ *Ibidem*, pp. 356-357.

²¹ *Ibidem*, p. 352.

²² *Ibidem*.

²³ Alexandru Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014

existau îndoieli asupra originii romane a românilor, prin aceea că îndrăzneala ar fi atras mai multă curiozitate, dacă un slav s-ar fi intitulat drept roman, în ciuda notorietății generale, cu atât mai mult cu cât acest fals îl privea pe papă. Este într-adevăr greu de crezut ca un împărat să fi căutat a obține, fără rost, și printr-o înșelătorie bătaoare la ochi, avantajul său; mai probabil este că acesta, *conștient de proveniența sa, a vrut să pună în cunoștință de cauză despre aceasta și pe papă*, lucru care nu era de puțin interes pentru acesta. De asemenea, dacă menționatul împărat nu era roman, atunci nici nu avea vreun motiv să se facă apreciat de papă prin prefăcătorie și înșelăciune – *îi administrează Murgu lui S.T. o probă de intuiție fără de greș în relevarea logică a motivațiilor faptelor trecute*. Căci – *argumentează el în continuare* – unirea religioasă era un mijloc suficient și uman prin care se putea ajunge, fără suspiciuni, la țel. Dacă fiecare monarh care aspira la coroana romană ar fi trebuit să se dea drept roman, atunci și sfântul Ștefan, în ciuda meritelor sale nesfârșite, pentru a avea parte de coroană și-ar fi atârnat sie-și și ungurilor o origine romană. Dar cum s-ar putea crede asta? – *se întreabă, și interoghează, sarcastic, Murgu, pasând balonul în terenul adversarilor, cum s-ar zice...* Ioniță – *își continuă el raționamentul* – nu râvnea poate atât de mult meritul său, *cât la binele națiunii sale prin unirea religioasă*; el a luat chiar măsuri, totuși a fost împiedicat de tulburări interne.

La p. 104 spune domnul Roja, *Asan [=Asanes]* a fost fondatorul statului roman. Și aceasta este în afară de orice bănuială, asta o cred toți acei care cunosc mai bine istoria decât S.T. – *atacă Murgu încă una din scăderile demersului atât de părtinitor al «istoricului» S.T.* Desigur că faptele românilor vor fi căutate în zadar în istoria vechilor romani (ceea ce ar vrea S.T.). Însă ar fi curată prostie să vrei să găsești istoria lui *Asan* în *Iuliu Cesar* sau în *Livius*. Prin această batjocură, lipsită de gust, a vrut S.T. să facă dovada umorului său – *îi concede, în sfârșit, Murgu, o... «calitate» pretinsului istoric maghiar*. Anume el îl batjocorește pe domnul Roja, care îi numește pe valahi români sau romani, întrucât S.T. trăiește cu imaginația demnă de compătimit, cum că i-ar fi prădat cu totul pe români, de naționalitate prin «Dovada» sa, și că i-ar fi transformat în slavi²⁴.

Argumentele de ordin istoric și filologic aduse în sprijinul concepției Școlii Ardelene de către Eftimie Murgu – anume, Petru Maior este citat ca atare în cuprinsul lucrării –, circumstanțiază, cum vedem, existența românilor balcanici, conștientizați în viziunea sa ca aparținând aceleiași neam urmaș al romanității orientale: „Dacă românii de dincolo sunt necunoscuți domnului Thunmann și disertantului, atunci *eu am cu mult mai multe cunoștințe despre aceștia pentru a nu-i semnala ca unul și același popor*”²⁵.

/332 pp./; recent – *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Brill (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, vol. 41), Leiden, Boston, 2016 /384 pp./.

²⁴ Eftimie Murgu, *op. cit.*, pp. 353-356.

²⁵ *Ibidem*, p. 320.

Este o aserțiune de certă însemnătate documentară – din perspectiva demersului nostru investigațional –, ce probează situarea problematicii românismului în preocupările cărturarilor români de la începutul veacului al XIX-lea, cu precădere – cum am văzut până acum – a celor transilvăneni sau de obârșie balcanică, creatori ei înșiși sub influența sau în cadrul curentului latinist al Școlii Ardelene. În 1847-1848, de exemplu, cărturarul transilvănean Timotei Cipariu, socotit de către Titu Maiorescu drept „părintele filologiei române”, publică în „Organul luminării”, la Blaj, o parte din lucrarea *Principie de limbă și de scriptură* (completată, apare și în volum, în 1866), în cuprinsul căreia se regăsesc ample trimiteri la Cavalioti, Roja și Boiagi, precum și aprecieri asupra dialectului „moeso-român”, respectiv „dialectul românilor de peste Dunăre, în Bulgaria, Thracia, Macedonia, Thesalia, Grecia și Albania, unde astăzi mai puțini, iar mai demult, neîndoind, se aflau într-un număr mai mare”²⁶.

În Principatele Dunărene, interesul conștientizat ca atare, tot mai pregnant și sistematic, pentru istoria și starea cultural-națională a românilor sud-dunăreni, va începe să se manifeste în anii '30 ai veacului al XIX-lea – pe măsură ce prima generație de tineri intelectuali moldoveni și munteni (pașoptiștii) se va racorda la ideile europene noi, progresiste și revoluționare, al căror corolar era afirmarea principiului naționalităților; pe măsură ce la București și Iași vor începe să apară primele ziare și reviste²⁷, cu rol atât de important în vehicularea informațiilor, în formarea mentalităților moderne, în modelarea opiniei publice, a influențării și înseși creării acesteia²⁸; pe măsură ce dincoace de Dunăre își vor duce pașii primii

²⁶ *Apud* – Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 40; cu alt prilej, acest marcant reprezentant al curentului latinist, arată că „în timpurile mai nouă chiar și moeso-românii noștri s-au săturat de scriptura grecească și au recunoscut necesitatea de a scrie și ei cu litere latine”, exemplificând prin „sistemele ortografice” ale lui Roja și Boiagi – *Ibidem*, pp. 149-150).

²⁷ Stoica Lascu, *op. cit.*, pp. 51-64.

²⁸ *Vezi* – Idem, *Românii balcanici în percepția societății din Principate – în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sorin Șipoș (coord.), *Etnie. Națiune. Confesiune–pledoarie pentru o cercetare interdisciplinară* (Universitatea din Oradea. Seria Istorie. VIII), Editura Universității, Oradea, 1996, pp. 58-66. De remarcat faptul că lucrarea lui Daniel Philippide, *Istoria României*, apărută la Leipzig, în 1816, în limba greacă, nu a fost cunoscută de către „istoricii români din cea mai mare parte a secolului trecut [al XIX-lea]”, astfel încât ea nu a putut să-i influențeze în receptarea existenței românilor balcanici – Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 33; în subcapitolul Οἱ ἑταῖροι τοῦ Ρομαουνιαῖ (Locuitorii României), se relatează, pe larg, despre localizarea lor, a obiceiurilor avute: „Sunt foarte numeroși românii răspândiți dincolo de Dunăre, în Bulgaria, Serbia, Macedonia și până în interiorul Thesaliei și Epirului. Totuși, ei sunt în minoritate față cu bulgarii, sârbii și grecii cu care se află amestecați și se numesc pe ei înșiși până astăzi români (subl.n.), în propria lor limbă română în care s-au introdus multe cuvinte, fraze și idiotizme (*Sic!*) de ale popoarelor cu care conlocuiesc” – *apud* Lazăr Duma, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, august 1909, p. 889; *vezi*, în context – Dimitrie

aromâni cu o conștiință națională exprimată ca atare, care nu vor dori să se mai numească nici arnăuți, nici greci, ci români²⁹, atrăgând interesul pentru neamul lor, atât al cercurilor conducătoare cât și al opiniei publice; pe măsură ce tânărul stat modern român își va defini o politică proprie, cu articulații strategice tot mai explicite în spectrul mai larg al românismului, al promovării intereselor sale geopolitice și naționale.

Din perspectiva relevării impactului și a receptării situației românilor sud-dunăreni, la începutul epocii moderne, în Principatele Dunărene – este emblematic apelul lui *Emanuil Gojdu* (1802-1870), „cătră străluciții Boeri a țării Românești și a Moldaviei”.

Iată, un român sud-dunărean (membru de vază al comunității aromâne³⁰ din capitala Ungariei, viitor binefăcător³¹ al românilor transilvăneni) care pledează

Daniel Philippide, *Istoria României*. Tomul I. Partea I. Leiopzig, 1816. Traducere, studiu introductiv și note: Olga Cicanci, Editura Pegasus Press (Colecția *Elenismul în România*), București, 2004 /378 pp. + 14 pp. facs./.

²⁹ În amintitul *Pentaglosar*, finalul *Prologului* „alcătuitorului” N. Ianovici este sugestiv în acest sens: „când cel pe nedrept numit vlah, va fi întrebat, ce neam ești? – răspunde: «eu escu ramanu (autorul era originar din grupul fărșeroților din Albania, care utilizează acest termen – n.n.), sau romanu» «eu sunt, spune, român, adică roman». Dar acei care vorbesc latinește sau italienește, nu se numesc pe ei înșiși români, iar singurii noi am păstrat până acum numele de romani” – *apud* Victor Papacostea, *op. cit.*, p. 408.

³⁰ Se pare că bunicul pe linie paternă să fi fost unul dintre aromânii moscopoleni refugiați, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, spre părțile ungurești (la Miskolc), apoi așezați în zona Bihorului; tatăl său, Atanasie Popovici Gojdu, se va îndeletnici cu negustoria; pe linie maternă, el se trăgea dintr-o veche familie de români din Bihor – mama sa, Ana, era fiica țaramului înstărit Dimitrie Poinar: „Descendența lui din tată și bunic macedoromân apare destul de clar din dovezile istorice, păstrate până în zilele noastre, înfățișându-l ca pe un vlăstar viguros, răsărit din binecuvântata rădăcină ce a odrăslit și rodul vieții eroice a nemuritorului Mitropolit Andrei Șaguna” – Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdsu 1802-1870. Originea și opera sa*, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940 (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. *Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 /Extras/*), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 689; *Nota bene* însă: atât el, cât și înaltul ierarh al ortodocșilor transilvăneni – mitropolitul Andrei Șaguna – nu fac apel, nicăieri și cu nici un prilej, la obârșia lor, semn al unei solide și fără tăgadă identități și conștiințe naționale românești.

³¹ El va profesa avocatura, devenind, în scurt timp, unul dintre cei mai căutați penaliști din capitala Ungariei; câștiga mai toate procesele, pleda strălucit, intervențiile sale (rechizitorii și pledoariile) erau publicate în revistele de specialitate și indicate drept modele studenților de la Drept; el a fost primul care a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor consiliilor judecătorești din Pesta și Buda: „Câștiga mereu procese penale, acest fapt i-a permis lui Gojdu să-și realizeze o situație materială foarte bună. Era proprietarul a două mori cu aburi și președintele proprietarilor de mori din capitala Ungariei. În 1832, a cumpărat cu 30.000 de florini casa din Pesta a lui Wilhelm Sebastian, așezată pe str. Király, iar la puțin ani a cumpărat livezi în întindere de 36.015 stâneni pătrați. În 1854 și-a parcelat locul de casă și a construit un șir de magazine, care și astăzi poartă numele “Pasajul Gojdu” (Gozdsu-udvar). Gojdu a fost un om chibzuit și înțelept, cu spirit comercial atavic, a făcut plasamente serioase, preponderent în imobile și cu valori progresive” – *apud* monografia bilingvă – Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozdsu*

întru perpetuarea și cultivarea sentimentelor naționale, de pură esență politică românească, în anul 1829! Nu mai puțin relevabil este și amănuntul că acest apel al avocatului și omului politic de origine aromână din Imperiul Habsburgic a văzut lumina tiparului în prima publicație scrisă în limba română, “Biblioteca românească”, editată la Buda prin, semnificativ, osârdua aromânului Zaharia Carcalechi³²...

Conștient de însemnătatea cultivării limbii naționale, de origine latină a neamului românesc, Em. Gojdu, „jurat a Ungariei la Tabla Krăiască avocat”, deplânge starea culturală și națională neîndestulătoare a românilor, fraze și cuvinte patetice îndemnând pe frații săi munteni și moldoveni la redesteptare națională: „În toate părțile geme sufletul Neamului nostru într'un întunec înfiorătoriu; tristă dormitare sau somn au cutropit naltele românești talente; s'au mai stins oarecând de lume *adoratul* (cu reverință rugatul sau cinstitul) *Neam roman*, și când toți ceilalți credincioși fii ai lui, adecă frâncii, italianii și spanii înfloresc, numai noi, numai noi românii, pre carii Roma în cel mai călduros al său sân ne-au purtat, *carii cei mai de-aproape a Mamei noastre Roma următori suntem, numai noi, zic, să gemem în deseale mărăcini a întunerecului?* (toate subl. ne aparțin – n.n.). Ci numai acum, acum începe groaznica noapte a se despica – înfiorata a oarbei neștiinței întunecime a se răsipi, și cu sburătoare săgeți se arată printre raze lucitoare săpatul mormânt al Neamului. Acolo, acolo în cea groapă, pre carea prin negrijirea cultivării de limbă sa și-au gătit-o, acolo din preună cu limba va putrezi sufletul și estimea Neamului – deacă acum, când se poate, nu se va încunjura lenevirea.

Încă mai o nădejde, mai o încredințare revarsă suptirile sale raze, sub scânteia cea mai din urmă a aceia zace înfricoșătoarea și surpătoarea moarte a

Alapítvány Története (1870-1952) (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), f.e., Budapesta-Budapest, 1995, p. 9.

³² Fragmente sunt reproduse în – xxx *Școala Ardeleană*, vol. II..., pp. 559-563. Nici acesta (născut la Brașov, mort la București: 1784-1856) nu va face caz de ascendența sa aromânească, dar întreaga sa activitate va fi pusă în slujba idealului iluminist de conștientizare național-culturală a românilor. Din perspectiva relevării latinității acestora, este de crezut – preluând și accentuând supoziția scrupulosului cercetător, profesorul Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999, p. 136 – că Zaharia Carcalechi este autorul precizării, într-o notă de subsol (nesemnată) la cunoscuta prelegere a lui Simion Marcovici: „Unii s'au îndeletnicit să arate că suntem cu adevărat strănepoți a romanilor; alții iar și-au căznit mintea în tot chipul ca să dovedească că suntem daci: muncă zadarnică; căci limba, numele, năravurile și chiar portul sunt dovadă netăgăduită pentru cea mai proastă și ticăloasă ființă că ne tragem cu adevărat din romani: arate împotrivorii, de se mai află, că dacii vorbeau limba noastră, sau că cincă oră și zece mi de romană au putut să silească pe daci să-și părăsească limba și numele lor ca să îmbrățișeze pe a le vrăjmașilor lor celor mai cruzi și biruințe li se cade” – *Cuvânt ce s'au zis la deschiderea Școalei Naționale din București, în 1827 Sept. 15. de D. Simeon Marcovici, Profesor de Matematică în numita Școală*, în „Biblioteca românească”. Partea III, 1834, p. 31.

Neamului. – Marele voastre suflete, mărișilor și spre multe puternicilor Boeri, voi vestiților următori a marilor Strămoși Romani, Nobilele voastre cătră Patrie și cătră Nație inimi, de mii de ori arătata și spre facerea de bine aplecata voastră firească simțire, și naționala deosebită iubire – aceasta, aceasta una încă e nădejdea scăpării Neamului de perire. De nu te vei îndura, iubită Nație, spre tine singură, te îngropi însuși prin neascultătoarea ta de rugăciune inimă”³³.

Mândru de originea romană a neamului său, Em. Gojdu pledează prin cuvinte înălțătoare spre susținerea materială de către „luminații boeri” din Principate a actelor culturale ce au menirea ridicării naționale a fraților săi din sudul Carpaților, întregul demers al său stând în relevarea patrioticilor idei susținute de Școala Ardeleană, vehiculate atât de mult și în cercurile comunității aromâne frecventate de el³⁴.

Relevând primejdiile ce stăvilesc afirmarea națională a neamului său, între care nu puține amplificate prin precaritatea mijloacelor materiale existente la dispoziția intelectualilor, Em. Gojdu îndeamnă pe „boerii” din Principate la o mai concretă implicare în susținerea idealului redeșteptării naționale a românilor: „Nu cugetareți generoaselor Suflete, că aceste greotăți vor fi neînvînse, nu! și numai de vreți vrea, credeți, că nici un Neam au putut face aceasta așa de lesne, ca dulcele Neam Romănesc, pre a căruia polire sau cultivire ușoara țesetură a limbei, asemănarea acestia cu limba latină, sororitatea (*Sic!*) ei cu limbele altor neamuri cultivate, foarte ușoară o fac; ci numai se cere, ca voi, vrednicilor Patrioți Boeri! de după credincioasa cătră dânsa fiasca iubire, să faceți o micuță jertfă, carea dulcei voastre mame adecă Nației din marele averi a da puteți; încă și aceea cu dreptul se pofteste, ca arătându-vă fii mulțemitori Naționalei voastre limbi, cu carea toată lumea vă laudă și vă mărește, să ajutați scrierea și tipărirea cărților în limba Patrioticească, să le cetiți cu bucurie și să le faceți cunoscute dulcei voastre Nație; pre învățații Neamului să-i patroniți, și favorisindu-i să-i scutiți, întinzându-le mână de ajutoriu și dându-le ocașie (prilej), ca plăcutele a sudorilor sale fructuri, să le dea spre folositoare gustare Neamului său.

Așa va înflori Nația noastră – îi îmbărbătează patriotul român originar din Balcani, cetățean al Imperiului Habsburgic, pe conaționali săi nededulciți încă la conștientizarea însemnătății cultivării limbii și a simțămintelor naționale – , așa își va câștiga loc între celelalte Neamuri înfloritoare sau cultivate. Și acuma e timpul cel mai îndemânat, când au dat mângăioasa pace Neamului nostru siguritatea Legilor sau a Privilegiilor, a persoanelor și a averilor: deci nu treceți aceasta cu vederea, nu negrijireți acea bună ocașie, carea spre binele de obște e cu totul la îndemânată, și ca umezitul cu sudorile Neamului Pom mai curând să înflorească, pășiți mai nainte cu inimă dreaptă pe calea cea începută, și veți ajunge la pusul afară spre dobândire scop, adecă la întreaga norocire.

³³ *Apud* – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 715.

³⁴ *Ibidem*, pp. 694-695.

*Aceasta e cea mai învăpăiată a mea Națională dorire, această cea mai înaltă și mai apăsătoare a vieții noastre simțire și a tuturor cugetare, și de voiu putea ajunge aceasta în cât de mică parte, sau încai în atâta, cât prin descoperirea cugetelor mele acestora să pot în unii Patrioți, mai vârtos în aceii, dela carii nu puțin atârnă viața și înflorirea limbei Naționale, cât de mică înboldire și învăpăiere atâta, și a le deștepta inima spre pornirea cătră fericirea de obște, norocos mă voiu ținea, iară mângăierea mea în lume păreche nu va avea. Pentru că nu este mai mare mângăiere, mai adevărată îndestulare, decât simțirea fericirii și a măririi Neamului*³⁵.

Nu știm care va fi fost ecoul³⁶ acestui atât de vibrant apel în sânul destinatarilor din Moldova și Țara Românească. Este însă de presupus că puțini dintre ei vor fi știut că el era emanat din partea unui „aurelian”, a unui român originar din Balcani, care, fără a-și explicita ca atare obârșia – probă a credinței sale, cultivată în spiritul ideilor latiniste ale Școlii Ardelene, întru unitatea neamului românesc în toate încrângăturile lui –, vădea, cum observăm, patriotice disponibilități, native, de mecenat și o propensiune atât de curată – proprie, în deceniile ce vor urma, multor consângeni – spre ridicarea culturală și națională a întregului neam românesc.

Iată însă că nu vor trece mulți ani – și muntenii și moldovenii vor începe să intre în contact direct, și prin intermediul mijloacelor mass-media ale timpului și al lucrărilor de specialitate, cu realitatea existenței ramurilor sudice ale romanității orientale – aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Este debutul acum, în deceniul patru al Veacului Naționalităților, al unui proces de mare complexitate, neîntrerupt – până la jumătatea secolului al XX-lea –, respectiv, receptarea și reflectarea la diferite paliere ale societății românești, în conștiința opiniei publice, a problematicii românilor balcanici; a unui proces ce se constituie într-o parte integrantă a istoriei noastre naționale, cu reverberații variabile – dimensionate de incidența factorilor politici, responsabili de interesele superioare ale țării și nației –, ca și de specificul evoluției diverselor interese geo-politice în arealul sud-estului european.

În ordinea cronologică, vlăstarul unuia dintre „boerii” moldoveni – la a căror sensibilizare a simțămintelor naționale apelase aromânul Em. Gojdu, în

³⁵ *Ibidem*, p. 716. În momentul lansării acestui apel, autorul lui pusese, deja, în practică una din cerințele respective – sprijinirea materială a faptelor de cultură națională; anume, subvenționează apariția „Calendarului românesc”, tipărit la Buda (în perioada 1828-1832) de Ștefan P. Niagoe, învățător la Școala Română de la Pesta; volumul pe anul 1830, care s-a păstrat, conține dedicația *Spectabilului și de bun gen născutului domn Emanuel Gojdu, jurat al Ungariei, avocat de Cr. Tablă, cu umilită plecăciune se dedică – apud Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, Calendare și almanahuri românești. 1731-1918. Dicționar bibliografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 215.

³⁶ Totuși, „El n-a fost lipsit de rezultat: lista abonaților (*prenumeranților*) publicată la sfârșitul volumului IV din „Biblioteca românească” prezintă un spor de 318 inși, pe lângă cei 415 de «prenumeranți» arătați în lista de la sfârșitul volumului II” – Ioan Lupăș, *op. cit.*, p. 696.

1829 (născut la Oradea și ducându-și viața la Budapesta!) –, se va înscrie cu un fapt ce va avea să-i confere o notabilă preeminență; într-adevăr, *Mihail Kogălniceanu* este, se pare – din câte cunoaștem –, primul intelectual din Principatele Dunărene care, în epoca modernă, va scrie despre *valahii transdanubieni*, integrându-i istoriei poporului român. Este vorba despre cunoscuta lucrare din tinerețe a marelui patriot și istoric, apărută în Berlin în 1837, în limba franceză – *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*; cartea a patra a primei părți (*Histoire de la Dacie*) se referă la *Histoire des Valaques transdanubiens jusqu'à la destruction de leur royaume par les Turcs, en 1394*³⁷, capitol „limitat cu justă măsură la epoca în care ei au constituit un stat independent”³⁸; de altfel, această intenție a sa este declarată în chiar primul paragraf al capitolului, când spune că „Nu intră în planul meu de a trata întreaga istorie a acestor valahi până în zilele noastre; nu vreau să vorbesc decât de perioada în care ei au format un stat independent; căci – *își justifică el opțiunea limitativă* –, după ce ei au fost înfrânți de turci în 1394, istoria lor intră în sfera celei a Imperiului Otoman”³⁹. Argumentând ideea continuității românilor pe teritoriul vechii Dacii în mileniul scurs până la cristalizarea statelor feudale, ca și a celei – reieșite logic – a romanității lor, Mihail Kogălniceanu prezenta cercurilor științifice europene și soarta românilor de dincolo de Dunăre (*des Valaques transdanubiens*), preluând tezele învățaților transilvăneni privind originea nord-dunăreană a lor: „După ce Aurelian duse o parte a daco-romanilor în Moesia, acești noi coloni s-au aflat când în puterea barbarilor, când sub dominația romanilor, iar mai târziu sub cea a grecilor, până la sosirea bulgarilor.

Acești romani, *cunoscuți în istorie sub numele de valahi* (subl.n.), de moesieni, și confundați de unii autori cu numele de bulgari, au dat mai mulți împărați la Roma și la Bizanț”⁴⁰. Sunt reiterate evenimentele care au dus la crearea statului Asăneștilor, în baza izvoarelor bizantine (“Trebuie remarcat aici că acest Ioan [=Jean] a fost regele valahilor și a bulgarilor”), asupra cărora nu insistăm; ne interesează, însă, imaginea în care sunt prezentați românii balcanici.

Astfel, și el contestă justetea apelativelor date de către greci – „*Cutzovlaques* sau valahi șchiopi”, categorisite ca fiind simple „porecle în

³⁷ Descrierea completă este *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, par Michel de Kogalnitchean. Tome premier: *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241-1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837 /XX + 472 pp./ (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța posedă, prin achiziție, un exemplar provenind din *Biblioteca D. Caracostea – inv. 2247*); este republicată în – Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II: *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976 – *Livre quatrième*: pp. 67-76.

³⁸ *Ibidem*, p. 696 (*Note și comentarii*).

³⁹ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁰ *Ibidem*.

zeflema”, ca și cel de *Çinçiarî*, cu aceeași tentă depreciativă; adevărata sorginte a acestei denumiri este, în viziunea lui Kogălniceanu – prin lecturarea lui Petru Maior –, de „*Cinciani*, demni descendenți ai ilustrei familii romane Cinciana”⁴¹. Cât privește situația lor după 1394, ei n-au mai putut să rămână independenți, să aibe un stat aparte, continuându-și însă existența în cadrul Imperiului Otoman: “astăzi, ei locuiesc în Tracia și în Macedonia, unde se ocupă cu creșterea animalelor, ei care altădată nu se ocupau decât cu războiul. Ei și-au conservat, totuși, obiceiurile și limba lor, este vorba de limba latină, cu toate că este amestecată cu o mulțime de cuvinte grecești și turcești. În scrisul lor, ei se servesc de alfabetul grec, pe care, prin mijlocirea câtorva semne, l-au adaptat dialectului lor. Sunt cunoscuți – *precizează Kogălniceanu* – sub numele de valahi, cuțovlahi, morlaci, maurovlahi, țințiarî (pron. Tzintziareș); *dar ei, ei se numesc întotdeauna români* [în textul francez = *Români*] și *iau ca o insultă altele denumiri ce li se dau* (subl.n.)”⁴².

Coincidența face ca tocmai în perioada în care Kogălniceanu atesta atât de categoric că vlahii sud-dunăreni „se numesc întotdeauna români”, primul dintre ei care are conștiința neamului său ca atare și o exprimă cu tărie și fără nici un fel de complexitate în Principate – vine să „*respire aerul românesc pe țărmlul Dâmboviței*”⁴³.

Este vorba de *Dimitrie Cosacovici* (1790-1868), cel care „Într’ênsul se personifică: ideea românismului dela Pind. El a fost propagatorul și apărătorul cel mai neadormit al acestei idei. Și a consacrat – *spunea poetul și publicistul Grigore H. Grandea, care îl cunoscuse personal, congener al său* – viața întreagă și, în anii bătrâneții, tot credzând că n'a făcut îndestul pentru frați sei dela Pind, le-a lăsat și averea”⁴⁴. Într-adevăr, se poate spune, fără dubii, că prin Dimitrie Cosacovici societatea înaltă din țara Românească intră direct în contact cu realitatea românilor balcanici, cu suferințele și nevoile lor naționale, beneficiind de informații furnizate nu de “greci”, ci de cel care era apelat drept “*Macedoneanul sau Aurelianul*, de care nume el se simțea foarte mândru”⁴⁵.

Este interesantă, instructivă și cu valoare de simbol viața acestui prim apostol al „ideii românismului de la Pind”, exprimată ca atare în Principate –

⁴¹ *Ibidem*, p. 70.

⁴² *Ibidem*, p. 76. („On les connaît sous le nom de Valaques, de Cutzovlaques, de Morlaques, de Maurovlaques, de Țințiareș (pron. Tzintziareș); mais eux, ils se nomment toujours Români et regardent comme une insulte autres noms qu'on leur donne”.)

⁴³ Grigore H. Grandea, *Dimitrie Cosacovici*, în „Albina Pindului”, I, nr. 3, 15 iulie 1868, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁵ C.I. Cosmescu, *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare, Institut. de Arte Grafice „Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903, p. 304; vezi și – Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Editura „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafraș, București, f.a. [1940], pp. 265-300 („Din acest studiu am folosit notele pentru portretul de față” – p. 282).

respectiv, în capitala Țării Românești – și, mai ales, motivația ce l-a îndreptat spre București, unde avea să devină, curând, la mijlocul deceniului patru, un apropiat al oamenilor politici importanți, al tinerilor viitori pașoptiști, ajungând până la cabinetul domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842).

Fără a intra în detalii⁴⁶, ajunge să spunem că vocația nativă de luptător pentru cauza revigorării naționale a neamului său avea să fie împlinită printr-o instrucție autodidactică însușită în anii șederii la Pesta; era tocmai în perioada când în sânul comunității aromâne de aici se afirma cu putere elementul național, când sub influența curentului latinist, al lucrărilor lui Gheorghe C. Roja și Mihail Boiagi se afirma identitatea de sine stătătoare a membrilor acesteia, în opoziție cu pretențiile și interesele exclusiviste ale grecilor. „Luptele bisericesci din Pesta, între greci și români, luptă la carii asista, desceptară într’ênsul simțimentul românismului”⁴⁷, făcându-l să-și îndrepte pașii spre patria de la nord de Dunăre (sau de dincolo de Carpați, dacă ținem seama că el venea dinspre Ungaria), unde spera să sensibilizeze pe frații săi de aici întru ajutorarea aromânilor, a consângenilor săi din Epir, pe care-i părăsise la vârsta de 12 ani.

Curând, avea să se impună în ochii societății bucureștene, atât în calitate de ofițer al tinerei armate române, cât și ca „aghiotant domnesc” al lui Alexandru Ghica, „care având *ôre-care simpatie pentru românii din Turcia* (subl.n.), de ôrece familia sa era de origine albanesă iar nu grecescă, l-a primit cu drag în armată pe D. Cosacovici și încă cu dreptul de nobil”⁴⁸; gradul și demnitatea publică îi slujeau *macedoneanului* sau *aurelianului* să susțină cu mai mult credit și sorți de izbândă cauza națională a fraților săi, o serie de fruntași politici și personalități muntene fiind deja capacitate în acest sens; iată, colonelul Ioan C. Câmpineanu „ținea foarte mult la acest român din Dacia Aureliană”⁴⁹, după cum „eră iubit de toți boeriă aflaț în armată, Bibesci, Câmpinenu, Filipesci, Mănescu. Am audzit pe

⁴⁶ Vezi și „câteva note biografice ale lui Cosacovici culese dela unii din compatrioții lui”, la V.A. Urechia, *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880, p. 139: „Cine deja nu cunoscă la moral pe acest barbat din fapta cea românească d’a si fi lasat tota averea în favoarea culturei naționale a compatrioților sei?”; născut la Aminciu (Mețova; nordul Greciei – n.n.), la 1790, el este crescut de un unchi la Viena, numit Cosacovici, care avea și o casă de comerț: „Contactul cu românii din Viena deșteptă în junele Demetrie Cozacovici consciința națională: elu se simți român și anima lui incepu a se înflacara de dorul d’a vedé cu proprii sei ochi acé țera unde românii sunt ori cat de apesati de jug strein, totuși stapăni locului, adeca tera romănescă. Ocasiunea i se presentă după 1821. După acéstă dată pare ca alergă dela Viena spre a intra în șirurile primei armate române, după isgonirea domniei grece” (la p. 93 se află și „reproducțiunea unei fotografii” a lui Cosacovici).

⁴⁷ Grigore H. Grandea, *op. cit.*, p. 58; despre „luptele bisericesci de la Pesta”, vezi – I.I. Nistor, *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl.).

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 303.

mulți dzicând – *atestă Grigore H. Grandea* – că era cel mai brav și cel mai inteligent oficer din armată⁵⁰.

Se poate spune, având la îndemână aceste prețioase mărturii de epocă, că receptivitatea dovedită mai târziu de către fruntașii pașoptiști față de problematica românilor balcanici își are sorgintea din această perioadă, prin influența directă exercitată de către Dimitrie Cosacovici asupra îmbogățirii bagajului lor informațional. Important este acum faptul că însuși Vodă își manifestă disponibilitatea receptivă și interesul față de existența și nevoile cu care se confruntau conașionalii aghiotantului său; deseale convorbiri pe această temă⁵¹, care se sfârșeau invariabil prin necesitatea implicării domnitorului, nu au fost zadarnice, deși nu s-au finalizat printr-o acțiune practică, acesta însuși, ca și Principatul ca atare, nebeneficiind de poziții care să le permită, atunci, a interveni direct și eficient în sprijinirea ideii de românism dincolo de hotarele țării.

Singulara sursă documentară asupra relevării unui prim interes românesc, la nivelul conducerii Statului cu capitala la București, *vis-à-vis* de vlahii balcanici, este explicită, detaliindu-se și împrejurările în care Dimitrie Cosacovici a prezentat chiar un *memoriu* lui Alexandru Ghica: „Principele Alexandru Ghica simpatisa foarte mult cu dânsul; încurajat de această simpatie, a *presintat în secret principelui un memor asupra românilor de peste Dunăre* (subl.n.). Acesta’i dise să se înțelégă cu Mihail Ghica. Junele român aurelian (trecuse de mult și de a doua junețe, prin 1835-1840 având deja 45-50 de ani! – n.n.) tresări de bucurie, credând că o rază de înviare pôte luci peste pământul fraților sei. Se încela mărinosul june: nu scia că dorul lui este raza, iar acei dela cari începuse a spera erau nori. Vorbi multe și cu foc primului Ministru, atuncea Mihail Ghica; dar acesta în cele din urmă îi zise: Nu este timpul acum să ne ocupăm de asemenea lucruri! Nu vedzi că suntem amenințați chiar noi?”⁵²

Câtă premoniție, cât tragism și – de ce nu – câtă fatalitate exprimă aceste descurajatoare cuvinte ce atestau, totuși, o situație de fapt, venind din partea unei oficialități românești, în jurul anului 1840!

Printr-un straniu joc al întâmplării – iată că prima luare de poziție atestată documentar, printr-o relație memorialistică ulterioară, a oamenilor politici români cu responsabilități oficiale în stat, anticipează, dureros, o constantă a poziției României față de românii sud-dunăreni, manifestă mai ales în momente cheie ale istoriei acestora în contextul celei românești și balcanice; într-adevăr, neputința de a acționa întotdeauna și eficient în sprijinul nevoilor naționale ale sud-dunărenilor „aurelieni” – și în sensul împlinirii aspirațiilor românismului –, a fost determinată de punerea pe prim plan a intereselor superioare ale națiunii, a conservării acesteia și dezvoltării moderne, în împrejurări internaționale dificile, și a protejării Statului

⁵⁰ Gr.H. Grandea, *op. cit.*

⁵¹ C.I. Cosmescu, *op. cit.*, p. 304.

⁵² Gr.H. Grandea, *op. cit.*

ca atare, contextul geopolitic și interferența multiplelor interese ale altor state în zona balcanică acționând restrictiv asupra bunelor intenții, de natură patriotică și națională, ale oamenilor politici români.

Acesta este sensul *à la longue* al amarelor cuvinte spuse de înaltul demnitar român de la 1840, deceniile care vor urma, însumând circa un secol, confirmând, deseori, această tragică particularitate a istoriei românești; este un paradox ce și-a pus pecetea pe întreaga evoluție a raporturilor oficialităților Statului nostru cu românii balcanici, cu ceilalți coetnici sud-dunăreni în general, în condițiile în care, pe de altă parte, aceeași problematică era receptată la parametrii entuziasmului și a însuflețirii patriotice de către opinia publică românească, neîncorsetată în manifestările sale de rigorile politicii de stat.

Demersul lui Dimitrie Cosacovici – membru fondator al Academiei Române, în 1866, reprezentând românitatea sud-dunăreană – nefiind rulat pe un teren politic și psihosocial apt a și-l asuma cu concretețea însoțitoare în asemenea cazuri – autorul atât de înflăcărat al memoriului nu va dezarma în continuarea lucrării sale naționale; el își va înainta însă demisia din armată la începutul domniei lui Gheorghe Bibescu (1842-1848), nefiind de acord a fi trimis să studieze arta militară în Rusia („Fiul Pindului când află de această favoare princiară, el care nu suferia nici cum moscovitismul, strigă indignat: «Ce să caut în Rusia? Să învăț eu pe ruși? Nici o dată!» și refuză. Din această cauză fuse sforțat să iasă la pensie”⁵³).

Acest demers se va manifesta însă în anii '50-'60 ai veacului – cum vom vedea – ca un factor potențator de conștientizare a mediilor politice și jurnalistice (acestea din urmă ilustrându-l deja din anii '40⁵⁴) ale societății românești față de nevoile și viitorul național-cultural al ramurii balcanice a românismului.

În deceniul premergător Revoluției Române de la 1848-1849, primele publicații românești din Principate vor consemna, tot mai des, cititorilor fapte din trecutul istoric al vlahilor ori mostre de literatură populară în „dialectulu macedonicu”.

Astfel, în cuprinsul reportajului asupra unei călătorii a regelui elen Othon prin țara-i adoptivă, în 1839 – inserat la rubrica *Feileton* a gazetei ieșene „Albina

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Vezi, în acest sens – Morangiés, *Les Romounis de l'Anovalachie. Români din Anovlahia* /text bilingv/, în „Spicuiitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841, pp. 1-16 (este o prelucrare semnată Morangiés, după Pouqueville); de asemenea, vezi – *Români dein Grecia*, extras dintr-o călătorie a profesorului Fallmerayer (München), în ziarul din Blaj „Organul luminării”, I, 1847, pp. 287-288; sub același titlu, un extras din William M. Leake, pp. 275-276, 281-282; în același an, gazeta editată de Timotei Cipariu inserează mai multe texte *In Dialectulu macedonicu* – *Ibidem*, nr. X, 8 martie 1847, p. 48, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; în nr. XXII, 31 mai 1847, p. 111, este inserată în aromână o povestire indiană sub titlul *Una mushata enumeracie* (vezi, de asemenea, un amplu *Necrolog*, însoțit de precizarea: „Din trei isvórá primirám știrea despre mórtea lui Dr. Roja”, în „Gazeta de Transilvania”, X, nr. 22, 17 martie 1847, p. 88).

românească” –, cititorul lua cunoștință și despre etnia unor supuși ai suveranului descălecat din Bavaria, așa-zișii „greci”, dintr-un segment al călătoriei, nefiind altceva decât reprezentanții romanității balcanice: „A doua zi au urmat călătoria spre Molo de unde se vede muntele Parnasu cu vârful cel acoperit de ninsoare. Calea trece prin cele mai romantice șesuri întrerupte de copaci, de stânci, riurele și rediuri, care toate aceste să învioșă de cetele păstorilor și a setenilor viniți de departe ca să zică: Vivat Riga Elenilor! În mare depărtare de la Molo strălucii călători sau întâmpinat de o mulțime de săteni și de fete în haîne de sărbătoare. Ei îndată au pus mâna pe frâul cailor și cu greu să mulțamea uniî de a să atinge de scări seu numai de caii. Nu ați ostenit? iau întreat Riga. «O! nici cum, ba încă la Palati avem gând să vă cântăm și să dănuim [»]. În apropierea acestui mare sat să afla toți săteni înșărați lângă un arc de triumf făcut din dafini și înfrumusețat cu flori și roze, fiind fieștecare lăcuitor în mână un ram de dafin seu de olivî. Îndată ce au încetat o mică ploae, cete de tineri au înformat un danț cântând versul următor, carile vadește cumcă *acele mai frumoase fete a Grecii să gădesc la poporul românilor machedoni ce'i zic și koço-vlahi, cari români, în zilele împăratului Aurelian dișterândusă din Dachia, au trecut până în Machedonia unde să află așezați și trăesc din păstorie și negușitorie* (subl.n.)”⁵⁵.

Observăm, așadar, că această primă menționare în presa românească a existenței urmașilor romanității balcanice este percepută ca o identificare a lor cu neamul românesc ca atare⁵⁶ – percepție ce se va transforma, pe măsura înmulțirii informațiilor, într-o expresie a unității de neam și limbă a romanității moderne; în același timp, relatarea developează, cu premoniție, dualitatea simțămintelor naționale ale „cuțovlahilor”, ale aromânilor trăitori în teritoriile elene, atașamentul firesc al acestora față de Statul Grec contrapunându-se, în deceniile ce vor urma, revelării apartenenței lor la identitatea etnolingvistică și național-culturală românească, fapt ce va marca veritabile tragedii, pe fondul politicii de elenizare/deznaționalizare promovate de autoritățile și șovinistii greci.

„Versul următor”, menționat în text, este inserat în finalul relatării – din păcate doar în transliterare literară, privându-ne de o primă mostră, consemnată în presa românească a timpului, de „cântec” popular dialectal (deși este pus sub titlul

⁵⁵ xxx, *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839, p. 237.

⁵⁶ Un călător englez (G.F. Bowen) – a cărui mărturie a fost relativ recent redată circuitului științific –, contemporan cu menționatul rege al elenilor, trecând, în 1849, prin Tesalia și Epir, îi întâlnește și el pe vlahi, despre care are cunoștințe etnoistorice temeinice, inclusiv sorginea geografică: „Valahii care sălășluiesc în Grecia și Turcia își au obârșia în migrațiile care au părăsit malurile Dunării în Evul Mediu. Ca și compatrioții lor din Țara Românească, ei aparțin bisericii grecești și și-au păstrat limba, o latină scăpătată, foarte asemănătoare cu italiana, dar amestecată cu multe cuvinte slave” – Andrei Pippidi, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992], p. 11.

Cânticul unui june grec, este vorba, se înțelege, de un „june român”, ce-și cântă dragostea pentru tânăra ce-o dorește a-i fi mireasă, temă comună în lirica aromânească⁵⁷).

Treptat, opinia publică din Principate începe să fie familiarizată cu trecutul istoric al vlahilor balcanici, designați exclusiv sub apelativul de *români*; la începutul anilor '40, presa din Iași, București, Brașov, Blaj acordă o semnificativă atenție cunoașterii istoriei lor, integrată ansamblului neamului românesc: „Românii, cari după deosebitele provincii ce lăcuiesc, se numesc români, moldoveni seaŭ dacieni, adecă din Dacia”, au frați de-ai lor și pe cei care, „transplântată în Misia” de către Aurelian, separați de „maica patrie”, au mers în munții Macedoniei “să caute o viață măi potrivită cu deprinderile lor cele vechi: acele a unui popor păstoriu și resboinic”; este vorba de “acești români [care] însuflețiți de dorul independenței foarte mult aŭ contribuit la renașterea Greciei de astăzi”⁵⁸.

Pe baza prelucrării volumelor de călătorie ale diplomatului francez „de Puchevil”, publicate în anii '20 ai secolului al XIX-lea⁵⁹, este sintetizată istoria vlahilor balcanici – „megalo-valahiti, ce lăcuiesc în zilele noastre munții cei înalți a Pindului”, socotindu-se, „fără a da vre o dovadă istorică”, descendenți ai legiunilor conduse de Pompei, respectiv „valahii-masareți, re-urzitorii de Moshopoles, căria dederă numele de Voshopolis, politie de păstori”. Pe parcursul a mai multe pagini, sunt date și informații privind ocupațiile, trăsăturile morale, structura socială a acestor vlahi, a căror principală ocupație era creșterea ovinelor: “Turmele se cațără în coloane unde sosesc pe coastele munților; sunetul talangelor de la țapi și de la berbeci, sbierarea vitelor de tot feliul, acampaniază lungul șir al călătorilor Pindului, cari cu alor împoporare de vară acopăr șășurile Macedoniei; bătrâni, junii, bărbații, femeii, fete, copii merg încunjurați de dobitoace domestice, de cai puternici și de catări încarcați de pojijii, deasupra cărora cântă cucoșul, ceasornicul bordeilor, fețele tuturor strălucesc de sănătate, plini de nedejde merg să caute îmbelșugarea și o climă măi blândă sub corturi, și cea măi mare parte în sate unde și aŭ lăcuințele lor de earnă. Dacă înfățișare lor nu ar fi pacinică și păstorească, văzind neștine aceste coloane mișcătoare, ar gândi că să află în timpurile când Meazanoapte răvărea popoarale ei cele sterpitoare asupra țarilor nenorocite de Ameazăzi.

Asfel este *tabloul adevărat a românilor statornici și al românilor nomazi, ce vețuesc neștiuți de atâtea vecuri pe muntele Pindul* (subl.n.), ne având altă

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 237-238.

⁵⁸ Morangies, *op. cit.* Articolul este inserat și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, nr. 29, 20 iulie 1842, pp. 228-232; nr. 30, 27 iulie 1842, pp. 233-237; fragmentar este reluat și în „Gazeta Transilvaniei”, VI, 1843, pp. 399-400, precum și în „Universul”, III, nr. 51, p. 204; nr. 52, 28 decembrie 1847, pp. 205-208.

⁵⁹ Vasile Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984, pp. 85-216.

ambiiție ce numai a petrece o viață simplă și pacinică de miș de oriș mai fericită decăt popoarăle neliniștite și neastămpărate, ce caută pretutindenea norocirea și nu o află nicăirea!”⁶⁰

Lectorilor moldoveni li se explicitează faptul că primii mari oameni politici și „de oaste” ai Greciei moderne nu sunt proveniți din rândul etnicilor grecilor, ci sunt „românî-anovlahî”, cu toate că aceștia erau „măi puținî la număr decăt greci”. Printre aceste personalități, sunt enumerați Colleti, născut la Calarita, „politie de români împoporată”, deținător al mai multe funcții la Atena, „și acum ambasador a craiului Greciei la Paris”; Vlahopolo, „acuma ministru de resboi”; Colocotroni, “cel întâi făptuitoriu slobozeniei, și care pentru a sa naționalitate se cheamă în Grecia Vlahos”; apoi, Caraiscachi, Vlaho Toader, Delianu Țapu, Vlahava, Jaca, Cionga, Cațandoni ș.a.; este menționat și „Baronul Sina, asemenea român de nație, este socotit din cei întâi bancheri a Europei”. În finalul acestui documentar istoric, autorul inserează un

TABLO STATISTIC

a românilor Greciei, dupre calculul apropietoriu a lui Pucvil

Împoporarea deosebitelor cantoane

Malacasiții seaș calaritiotii	12.825
Aspropotamiții	11.150
Mezvoții	9.350
Zagoriții	5.650
Valahî statornici	38.978
Bobieniș seaș Bomaî ce sunt acum amestecați cu greci și albanezi creștini formează trei seminții	10.995
Dasareții seaș masareții ce sunt valahî Macedonieni cătră care trebuie a să alătura și patru miș nomazi	18.500
Totalul general al populației valahice în Grecia continentală este de	74.470 ⁶¹

Paralel cu aceste prelucrări istorice, într-o cunoscută gazetă românească din Transilvania sunt publicate mai multe mostre de literatură populară „în dialectulu macedonicu”, sugestive pentru interesul ce-l acorda mentorul publicației, filologul Timotei Cipariu, cunoașterii tuturor tulpinilor urmașilor romanității răsăritene⁶².

⁶⁰ Morangiés, *op. cit.*, p. 13.

⁶¹ *Ibid.*, p. 16.

⁶² Ele ilustrează – prin două astfel de mostre literare – tendința latinizantă a principiilor filologului transilvănean; prima este însoțită de o notiță cu exemplificarea unora dintre cuvinte, iar parabola

Cu anii 1848-1849, se deschide un nou capitol în istoria românismului – dens din perspectiva relevării substanței sale la nivelul opiniei publice și a ansamblului societății românești nord-dunărene, perioadă demarată sub semnul interesului manifestat acut din partea revoluționarilor pașoptiști, al făuritorilor Statului modern român față de problematica național-cultural tot mai complexă a multiplelor tulpini românești.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozsdu Alapítvány Története (1870-1952)* (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), non publisher, Budapesta-Budapest, 1995.
- xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839.
- Cipariu, Timotei, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.
- Cosmescu, C.I., *Dimitrie Cosacovic și aromânismul* (Academia Română). *Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare*, Institut. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903.
- Duma, Lazăr, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, August 1909.
- Grandea, Grigore H., *Dimitrie Cosacovic*, în „Albina Pindului”, I, nr 3, 15 iulie 1868.
- Isar, Nicolae, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999.
- Kogălniceanu, Mihail. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, par Michel de Kogalnitchean*. Tome premier *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241- 1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837.
- _____, *Opere*, vol. II. *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
- Lascu, Stoica, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013.
- _____, (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016.
- Lupaș, Ioan, *Emanuil Gozsdu 1802-1870. Originea și opera sa, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940* (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 [Extras]), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940.
- Madgearu, Alexandru, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

cealaltă este transliterată – *Curiosita si avde nale (Curiositatea de a audî lucruri nóa)*. În dialectul macedonicu, în „Organul luminării”, I, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; respectiv, *Dicumu face omlu, afla* (In Dialectul macedonicu) – *Ibidem*, I, nr. X, 8 martie 1847, p. 48.

- Maier, Petru, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Morangié, *Les Romounis de l'Anovalachie. Românii din Anovlahia* [text bilingv], în „Spicuitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841.
- Murgu, Eftimie, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Nistor, I.I. *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl./).
- Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu (Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii române*), București, 1983.
- Pippidi, Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992].
- xxx *Școala Ardeleană*. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Floarea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, 1983.
- Tega, Vasile, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984.
- Tulbure, Gheorghe, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909.
- Urechiă, V.A., *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880.

INTELECTUALI TRANSILVĂNENI, MOLDOVENI ȘI „AURELIENI” DESPRE ROMÂNII DIN BALCANI (ANII '30-'40 AI SECOLULUI AL XIX-LEA)

Stoica LASCU*

Rezumat. Studiul examinează scrieri ale unor intelectuali români din Transilvania, Țara Românească și Moldova, din anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea referitoare la vlahii din Balcani; de asemenea, se arată primele referiri în presă română („Albina românească”, „Gazeta Transilvaniei”, „Organul luminării”, „Universul”), în care sunt pomeniți aceștia. Eftimie Murgu, Emanoil Gojdu, Mihail Kogălniceanu relevă originea comună a urmașilor din nordul și sudul Dunării ai Romanității Răsăritene; iar „macedoneanul sau aurelianul” Dimitrie Cosacovici, aromân originar din Pind, stabilit la București (membru-fondator al Academiei Române) „personifică ideea românismului dela Pind”.

Cuvinte-cheie: intelectuali, Aromâni, români balcanici, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Emanoil Gojdu, Dimitrie Cosacovici.

Sub influența benefică a Școlii Ardelene – mai multe lucrări tipărite de către românii transilvăneni, din cuprinsul cărora “de asemenea reiese convingerea că daco- și macedo-românii sunt părțile aceluiași trup național”¹, ori rămase în manuscris până în astăzi², se vor face ecoul semnalării aromânilor, după cum în

* Prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța (Facultatea de Istorie și Științe Politice).

¹ Gheorghe Tulbure, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909, p. 103; referire la *Kurzgefaste Geschichte der Wlachischen Nation in Dacien und Macedonien*. Vom Georg Montan [Scurtă istorie a națiunii române în Dacia și Macedonia] (42 pp.), apărută la Viena în 1819; este vorba despre „Gregoriu” Montan, „învățător la Școala românească din Pesta” – cum apare în Testamentul corifeului Școlii Ardelene – Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 133.

² Cum este *Dicționarul în cinci limbi (hellenisch, griechisch, romanisch, deutsch und ungarisch)* al aromânului (din Moscopole) Nicolae Ianovici, realizat, în 1821, în capitala Ungariei; pe lângă motivele practice, autorul „a mai avut unul mai înalt: să arate românilor de peste Dunăre că limba lor maternă – aromâna – este «fiica curată a limbii latine deformată oarecum din pricina amestecului cu alte neamuri» și că «românii din lăuntrul și din afara Dunării sunt într-adevăr coloniști din Roma și prin acest lucru însuși adică români, adică latini și nu vlahi sau macedovlahi, după cum câțiva dintr-ai noștri au îndrăznit să ne numească»” – *apud* Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu

Principate încep să se manifeste în anii '20-'30 ai veacului al XIX-lea preocupări ce vor deveni tot mai temeinice și sistematice privind soarta, istoria și viitorul ramurii balcanice a românismului, așa cum vom vedea mai departe.

În ordinea cronologică a expunerii noastre însă – criteriu pe care ni l-am impus ca atare –, este de relevat cumulul de cunoștințe istorice asupra românilor sud-dunăreni datorat marelui patriot român și revoluționar pașoptist *Eftimie Murgu* (1805-1870).

Deși nu avea decât 25 de ani când a tipărit *Widerlegung oder Abhandlung* [Combaterea disertației lui Sava Tököly]³, Eftimie Murgu „dă dovadă de o mare erudiție prin cunoașterea istoricilor care s-a ocupat de Dacia și de poporul român de la început până în timpul lui”⁴, apelul său la folosirea unui spirit critic, de natură științifică, fiind din sorgintea învățaților Școlii Ardelene, într-o epocă dominată, totuși, de elemente romantice în reconstituirea și scrierea istoriei: „astăzi noi nu ne mai simțim nevoiți să ne refugiem la acestea (la legende – n.n.) având convingerea că în istorie, doar adevărul și nicidecum poeziile, cu atât mai puțin legendele pot avea puterea unui argument fundamental”⁵. Având scopul de „a adevări originea romană a limbii române [care] este o limbă neîndoios romană în ce privește structura și caracterul ei”⁶, avocatul și profesorul bănățean, simbol al națiunii române, avea să includă – în tradiția deja a școlii latiniste – și pe

(Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii românești*), București, 1983, p. 409; studiul *Pentaglosarul lui Nicolae Ianovici* a fost publicat în 1939).

³ Numele preopinentei era Sava Techelia (1762-1842), care, fiind originar din comuna românească Pecica, cunoștea limba română; a fost judecător și, apoi, consilier regal – Eftimie Murgu, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 17; *Prefață*, nota 3; titlul original este WIDERLEGUNG oder ABHANDLUNG welche unter dem Titel vorkömmt: ERWEIS, DASS DIE WALLACHEN NICHT RÖMISCHER ABKUNFT SIND, UND DIESS NICHT AUS IHRER ITALIENISCH-SLAVISCHEN SPRACHE FOLGT. MIT MEHREREN GRÜNDE VERMEHRT, UND IN DIE WALLACHISCHE SPRACHE ÜBERSETZT DURCH S.T. in Ofen 1827 und BEWEIS DASS DIE WALLACHEN DER RÖMER UNBEZWEIFELTE NACHKÖMMLINGE SIND; WOZU MEHRERE ZWECKMÄSSIGE KURZE ABHANDLUNGEN; EINDLICH EINE ANMERKUNG ÜBER DIE IN DEM ANHANGE VORKOMMENDE ANTIKRITIK DESSELBEN S.T. BEYGEFÜGT WERDEN. VERFASST Von E. MURGU, OFEN, GEDRUCKT MIT KÖNIGL. UNG. UNIVERSITÄTS-SCHRIFTEN, 1830, respectiv – COMBATAREA DISERTAȚIEI apărută sub titlul DOVADĂ CĂ ROMÂNII NU SUNT DE OBĂRȘIE ROMANĂ ȘI CĂ ACEST LUCRU NU REIEȘE DIN LIMBA LOR ITALIANO-SLAVĂ. COMPLETATĂ CU MAI MULTE ARGUMENTĂRI ȘI TRADUSĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE S. T., B u d a, 1827 și DOVADA CĂ ROMÂNII SUNT URMAȘII DE NECONTESTAT AI ROMANILOR; ÎN CARE SCOP SE ADAUGĂ CÂTEVA DISERTAȚII ADECVATE. În fine OBSERVAȚIE PRIVIND ANTICRITICA ACELUIAȘI S.T., CUPRINSĂ ÎN ANEXĂ. REDACTAT de E. MURGU, B U D A, IMPRIMAT CU TIPARUL PUBLICAȚIILOR UNIVERSITARE REGALE UNGARE, 1830).

⁴ I.D. Suci, *Prefață*, în *Ibidem*, p. 73.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 76.

românii sud-dunăreni ca parte integrantă a poporului român. El o spune răspicat, spre știința răuvoitorului preopinent maghiar: „Dar pentru a putea explica cum a dispărut o națiune, trebuie observat, dacă aceasta a constituit un factor important din punct de vedere al numărului indivizilor ei, dacă membrii ei erau strâns uniți sau dacă trăiau răsfirați. Românii au fost numeroși, și cu toate că au fost expuși rând pe rând unor împrejurări triste, *au rămas în trainică legătură națională*, puțini dintre ei se găesc răzlețiți, *cea mai mare parte trăiesc în strânsă vecinătate* și nu le place să se despartă între ei; astfel este cazul în Banat, Transilvania, Valahia, Moldova, *Macedonia* (toate subl. referitoare la acest text ne aparțin – n.n.)”⁷.

Cu o acribie filologică și istorică ce nu lasă a se întrevedea că el era prin formație jurist – și era, în plus, foarte tânăr –, Eftimei Murgu demontează, pas cu pas, afirmațiile atât lipsitului de imparțialitate Tököly⁸. Astfel, combătând una din greșelile inițiale ale acestuia – care deducea originea românilor din cuvântul slav „vlah”, pe când românii nu se numeau între ei „valahi”, ci „români” –, Murgu concluzionează că „a voi să discuți originea unei națiuni, pornind de la o simplă denumire slavă este, desigur, mai mult decât incorect”⁹, adăugând: „dar națiunea nu este atât de schimbătoare ca denumirea țării. Acela care posedă noțiunea adevărată a națiunii, va recunoaște cu ușurință cât este de ridicol să contești adevărata origine a popoarelor, datorită denumirilor atât de mirifice și de schimbătoare ale țărilor, împotriva experienței, împotriva purei rațiuni”¹⁰.

Discuția în jurul apelativului „vlah” este și contextul în care Eftimie Murgu comentează – și el – cunoscutul pasaj al Annei Comnena în care aceasta, „cu siguranță pentru a nu tăcea”, ar fi relevat caracterul de nomad al „numiților valahi”; el explicitează că „popoare nomade sunt acelea care nu au reședință stabilă, ci călătoresc tot timpul”, întrebând – ca și predecesorii săi transilvăneni –, pe bună dreptate: „dar poate fi afirmat acest lucru despre valahii sau românii din *Haemus*, care deja de timpuriu au locuit neîntrerupt în părțile acestea, și mai locuiesc și astăzi acolo? Și dacă toate popoarele care practică creșterea vitelor sunt considerate nomade, atunci – *pune el la punct pe Tököly* – nu se cunoaște sensul adevărat al acestui cuvânt”¹¹. Cu alt prilej, îl atenționează pe S.T. (cum apare peste tot designat numele răuvoitorului maghiar cu pricina) să citească „cu atenție” izvorul bizantin la care face apel, caz în care „ar fi putut pricepe cu ușurință ce trebuie înțeles”, respectiv „cum că acei daci, *cărora locuitorii Pindului le seamănă din cale afară, erau romani*, lucru pe care l-am remarcat puțin mai

⁷ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 246.

⁸ Stoica Lasca, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013, pp. 51-57, 88-92.

⁹ *Apud* – I.D. Suci, *op. cit.*, p. 74.

¹⁰ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 170.

¹¹ *Ibidem*, p. 167.

înainte”¹². Demontând, mai apoi, șubrezenia „argumentelor” tőkolyiste – în strădania de a demonstra originea și caracterul slav al limbii române, prin relevarea folosirii limbii slave în biserică de către români –, Murgu introduce în ecuația demonstrației sale și specificități ale existenței românilor sud-dunăreni, a căror stare culturală o cunoștea, cum reiese clar din spusele sale: „Aceași soartă i-a lovit și pe românii locuind dincolo, în fosta Moesie, care de asemenea, din intenție cunoscută, *prin vicleșug grecesc* au fost nu numai privați de scrierea lor romană, dar, după ce s-a introdus limba greacă în biserică, au fost nevoiți să accepte litere grecești. Deși acest lucru s-a petrecut mai devreme (și anume în secolul al XI-lea) decât la românii din partea aceasta, *totuși ei mai orbecăiesc prin întunerice și mai tolerează limba greacă în biserica lor. Singuri românii aurelieni din Pesta s-au ridicat deasupra prejudecăților către lumină*, și care, după ce și-au recunoscut dreptul lor, au insistat, *și nu fără succes*, asupra folosirii limbii române în biserica lor”¹³.

Așadar, după cum se vede, Eftimie Murgu este în cunoștință de eforturile „intelligenței” aromâne din capitala ungară – unde apare, de altminteri, în 1830, și lucrarea sa –, spre impunerea limbii ei materne ca idiom recunoscut, și apreciază ca atare această realitate, recomandând-o spre urmare și altor români: „Fie ca toți ceilalți să urmeze acest exemplu lăudabil, să se gândească în mod mai serios la originea și la starea lor actuală – atunci nu s-ar mai chinui cu prejudecăți primejdioase, nu s-ar mai lăsa așa de ușor înșelați de vicleșugul multora!”¹⁴.

Nu mai puțin interesante sunt și conotațiile sale asupra designațiilor pe care „disertantul” le aplică denumirilor „cu totul proaspete ale românilor și a limbii lor, *anume țințari și cuțovlahi*. Asupra acestora se găsesc diferite păreri, pe care le neglijez – *zice, autoritar, Murgu*; numai să se știe – *precizează, totuși, și el* –, că *amândouă nu sunt decât porecle de ocară*¹⁵, care au fost adăugate aurelienilor în parte de sârbi, în parte de greci, însă pe ascuns”¹⁶. Susținându-și argumentația, urmând lucrarea mai veche a lui Gheorgeh C. Roja – pe care o și menționează ca atare –, Murgu preia, cum vedem, aproape *ad-litteram*, frazele acestuia: „Și în ciuda faptului că aceste denumiri nu apar la nici un scriitor grec, și

¹² *Ibidem*, p. 171.

¹³ *Ibidem*, pp. 197-198.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵ Cu toate acestea, cel din urmă termen s-a încetățenit în literatură memorialistică, în publicistică, în limbajul diplomaților din deceniile ce vor urma (chiar și în textul Tratatului de Pace de la București, din 28 iulie/10 august 1913, este acceptat, din păcate, de către parte română); oricum, el este, în percepția contemporanilor imparțiali, un sinonim al termenului de români: a se vedea, în acest sens, recent – Stoica Lascu (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016 /L+246 pp.; facsim., il./.

¹⁶ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 252 (în traducerea de față, *Cinczari* este echivalat, impropriu, prin „țânțari”).

că, astăzi încă, sunt considerate drept porecle de ocară, disertantul a îndrăznit totuși să le menționeze drept nume proprii. Același lucru trebuie remarcat – *adaugă Murgu* – și despre caravlahi, denumire cu care au fost luați peste picior dacoromanii de către unii sârbi, nu însă de către slavi. Totuși, îmi permit să-l rog pe *domnul disertant, să-și rețină ura națională în alte limite, să considere drept sfinte regulile modestiei*, și să înceteze pe cât posibil cu insultele prin zeflemisire, care lovesc într-o națiune cu mult mai însemnată decât este cea sârbească”¹⁷.

În suita remarcilor – cu o tentă polemică atât de viguroasă, cum vedem, necesară datorită demersului său întru apărarea limbii și neamului său românesc – impuse spre combaterea cărțului lui S.T., Eftimie Murgu întreprinde lungi, și dese, digresiuni având ca obiect idiomul și realitățile mai îndepărtate sau contemporane circumscrise românilor sud-dunăreni. Astfel, el arată că „*acești vlahi* nici nu știu, cu excepția învățaților, că ei sunt numiți de către slavi *vlassi*, căci ei se intitulează cu toții, fără excepție, *români*, respectiv romani. Ei vorbesc limba romană și anume *în unele regiuni cu mult mai curat decât românii din partea aceasta*. De altfel, cu privire la obiceiurile și datinile lor, ei nu se deosebesc de loc de românii Daciei, *într-un cuvânt, ei sunt unul și același popor cu ceilalți români*, ca atare se poate considera, în privința acestora, ceea ce s-a mai spus în general despre națiunea română”¹⁸.

O afirmație atât de clară și explicită privind identitatea etnică a românilor nord și sud-dunăreni – nu am mai întâlnit până acum, deși ea fusese demonstrată încă de către corifeii Școlii Ardelene. Eftimie Murgu o reiterează în chip concluzional, fără drept de apel, într-o lucrare polemică al cărui răsunset nu s-a regăsit, din păcate, în literatura istorică și publicistica românească în deceniile ce vor urma; de vor fi cunoscut această *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor* (cum se completează foaia de titlu a lucrării din 1830), fără îndoială că intelectualii români de la nord de Dunăre, ca și cei din sud, o vor fi menționat-o ca atare.

Aceasta, cu atât mai mult cu cât Murgu aduce prețioase informații din planul realității imediate, în ceea ce-i privește pe aromânii contemporani cu el, cu observații și accente dintre cele mai interesante; astfel, el are o apreciere nuanțată, pornind de la o realitate cunoscută în mod direct – aceea a situației comunității aromâne din Budapesta –, asupra caracteristicilor de ansamblu a neamului românesc, extrapolând concluzii ca atare: „Trebuie amintit aici că în aprecierea identității menționaților români (sud-dunăreni – n.n.) *nu se pot lua ca normă numai românii aurelieni locuind în Ungaria*, căci aceștia sunt în marea lor majoritate comercianți, care atât în Macedonia cât și în Ungaria, învață limba greacă ca fiind indispensabilă comerțului, *chiar în neglijarea celei proprii*. Acești români care folosesc neogreaca *spre falsificarea limbei proprii, în Macedonia și*

¹⁷ *Ibidem*, pp. 252-253.

¹⁸ *Ibidem*, p. 315.

Grecia, prin folosința inevitabilă, iar în alte părți printr-o pretinsă necesitate și prejudecată, nu pot desigur să ofere vreun obiect de comparație; și admit întru totul că acest dialect curent la comercianți (anume aurelian) ar fi deosebit de cel dacoromân prin câteva cuvinte grecești, dar în acest caz – avertizează profundul analist care este tânărul român bănățean – ar fi fost nevoie ca S.T. să-și extindă spiritul cercetător dincolo de granițele Ungariei, să arunce o privire către Macedonia unde românii, departe de greci, nici nu știu, nici nu aud în viața obișnuită, mai multă grecească în afară de Κύριε ἑλέεισο și liturghie, vorbind numai românește. S-ar pune întrebarea dacă menționații români s-ar considera tot atât de greci ca și comerciantul român? Fiecare vorbește mult mai ușor și folosește (dacă exceptăm chestiunile bisericești) rar cuvinte grecești. Ca atare motivul falsificării limbii române la comercianți și acei învățați, este firesc; negustorul care devine stăpân pe limba greacă, dincolo, între greci – explică pe larg Murgu întreaga logică și motivație a «falsificării» idiomului românesc sud-dunărean –, își uită de acum limba maternă în cea mai mare parte, și de aici se întâmplă că în vorbire se amestecă multe cuvinte grecești, din ignoranță sau și din imprudență, cuvinte care sunt cu totul necunoscute vulgului. Limba mutilată care există chiar între negustori și învățați, întrucât aceștia nu stăpânesc în marea lor majoritate limba maternă, în schimb cunosc cu toții pe cea grecească. Același lucru – extinde aria informațională Murgu, extrem de prețioasă istoricește vorbind, puțin, sau deloc, relevantă în lucrări de specialitate sau publicistică – trebuie constatat în special despre învățații românilor de dincolo. Ei depun întreaga știință în cunoașterea limbii elenice și a limbii neogrecești – atestă o realitate Eftimie Murgu, nu fără malițiozitate transparentă în continuare. Pentru a-și însuși cu atât mai sigur pretinsa înțelepciune, ei se deplasează în Grecia sau cel puțin în orașe grecești, unde cam uită limba maternă în timpul studiului”¹⁹.

Aminteam mai înainte de excerptarea unor informații – și comentarii – de către Eftimie Murgu din *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen*, cartea lui Gheorghe C. Roja din 1808; atacată și incriminată, în repetate rânduri de către S.T., lucrarea este, firește, apărută de către Murgu, cu argumentele bunului simț, al profesionalistului și decenței cercetătorului onest – atribute ce-i lipsesc, o spune direct el, criticului maghiar. Căutând, totuși, a nu coborî nivelul conotațiilor sale – serioase și argumentate științific – la cel al lui S.T., avocatul bănățean îi developează, într-o fină persiflare, lipsa de seriozitate profesională, amatorismul dovedit; punerea la punct este fără dubii: „La p. 150, S.T. îl ceartă grozav pe domnul Roja că ar fi atribuit lui Acropolit câteva vorbe care nu ar putea fi găsite la acesta. Anume spune el că Roja ar scrie la p. 104 cum că Acropolit ar scrie că Petru și Ioan ar fi regi romani. Eu am citit amintita cărțuție a domnului Roja, însă nu am găsit aceste cuvinte, căci cuvintele domnului Roja sunt: «acești eliberatori (anume Petru și

¹⁹ *Ibidem*, pp. 316-317.

Asan) au deveni primii regi ai românilor, fondatorul statului român fiind Asan». Ca atare cuvintele citate de S.T. sunt rediate doar în mod arbitrar. Recunosc că ar fi puțin cam nerușinat să pui în gura scriitorilor de istorie cuvinte pe care ei nu le-au pronunțat; *dar și S.T. trebuie să recunoască că e și mai nerușinat să acuze pe alții de fals datorită imprudenței tale*. Este adevărat că domnul Roja înțelege prin statul român unul roman, însă nu îl specifică anume.

Căci el spune la p. 100 – *il învață tânărul Murgu pe S.T. cum ar fi trebuit să folosească un text editat* –, că în acest sens va folosi mai mulți autori bizantini, printre care și pe *Acropolit*, însă nu specifică nicăieri că ar dori să traducă pe unul sau altul cuvânt cu cuvânt; atunci ar fi fost necesar pentru S.T. să parcurgă menționata carte a domnului v. Roja, *să analizeze și să judece, înainte de a-și începe combaterea sa*. Domnul Roja a dovedit-o doar cu prisosință că numele de „vlah” ar fi necaracteristic acestei națiuni, spunând anume, că el va abandona pe acesta neautentic, folosind pentru acest motiv pe cel caracteristic de români; el a făcut-o pretutindeni, prin urmare și în citarea lui *Acropolit*, fără ca să ne fie permis a-l acuza aci pe acesta de fals. Admit că *Acropolit* să nu-i numească romani, și *Nicetas* îi numește blachi, alții moesi, *care nume sunt neautentice*, putând fi de aceea pe drept cuvânt abandonate.

La p. 152, *disertantul visează* cum că domnul Roja ar fi afirmat că bulgarii au vorbit latinește, căci menționata cercetare tratează despre români și nicidecum despre bulgari, ca atare autorul se putea preocupa prea puțin de bulgari, și de asemenea, în toată lucrarea, nu este nicăieri de găsit exprimarea inventată de S.T.²⁰

Nu sunt singurele paragrafe ale *Combaterii disertației* care „urmărește adevărul”²¹, în timp ce pentru S.T. e simplu „să nu spună numai, ci să dovedească și prin documente”²² – în care Murgu este silit să dovedească netemeinicia așa-zisei critici făcute de S.T. ideilor susținute de Roja, răstălmăcite, trunchiat prezentate, „persecutate” – cum zice Murgu: „Dovada citată de domnul Roja la p. 84, este persecutată *cu tot zelul* de către S.T. În primul rând i se pare suspectă autenticitatea scrisorii lui *Ioniță Caloianul [Kalo Joannes]*, întrucât aceasta deviază de la scrisoarea contemporană; dar era necesar a se lua în considerare neobișnuita deosebire a acelor timpuri – *precizează Eftimie Murgu, care continuă*: Apoi pretinde S.T. că *Ioniță* ar fi fost un slav, care voia să parvină printr-o adăugită origine romană. Însă *Ioniță* era un împărat care își cunoștea națiunea, fiind ca și acesta, cunoscut de către alții; el spune acolo în mod răspicat că el și ai săi sunt urmașii romanilor²³. Este de aceea de presupus, că la timpul acela nu

²⁰ *Ibidem*, pp. 356-357.

²¹ *Ibidem*, p. 352.

²² *Ibidem*.

²³ Alexandru Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014

existau îndoieli asupra originii romane a românilor, prin aceea că îndrăzneala ar fi atras mai multă curiozitate, dacă un slav s-ar fi intitulat drept roman, în ciuda notorietății generale, cu atât mai mult cu cât acest fals îl privea pe papă. Este într-adevăr greu de crezut ca un împărat să fi căutat a obține, fără rost, și printr-o înșelătorie bătaoară la ochi, avantajul său; mai probabil este că acesta, *conștient de proveniența sa, a vrut să pună în cunoștință de cauză despre aceasta și pe papă*, lucru care nu era de puțin interes pentru acesta. De asemenea, dacă menționatul împărat nu era roman, atunci nici nu avea vreun motiv să se facă apreciat de papă prin prefăcătorie și înșelăciune – *îi administrează Murgu lui S.T. o probă de intuiție fără de greș în relevarea logică a motivațiilor faptelor trecute*. Căci – *argumentează el în continuare* – unirea religioasă era un mijloc suficient și uman prin care se putea ajunge, fără suspiciuni, la țel. Dacă fiecare monarh care aspira la coroana romană ar fi trebuit să se dea drept roman, atunci și sfântul Ștefan, în ciuda meritelor sale nesfârșite, pentru a avea parte de coroană și-ar fi atârnat sie-și și ungurilor o origine romană. Dar cum s-ar putea crede asta? – *se întreabă, și interoghează, sarcastic, Murgu, pasând balonul în terenul adversarilor, cum s-ar zice...* Ioniță – *își continuă el raționamentul* – nu râvnea poate atât de mult meritul său, *cât la binele națiunii sale prin unirea religioasă*; el a luat chiar măsuri, totuși a fost împiedicat de tulburări interne.

La p. 104 spune domnul Roja, *Asan [=Asanes]* a fost fondatorul statului roman. Și aceasta este în afară de orice bănuială, asta o cred toți acei care cunosc mai bine istoria decât S.T. – *atacă Murgu încă una din scăderile demersului atât de părtinitor al «istoricului» S.T.* Desigur că faptele românilor vor fi căutate în zadar în istoria vechilor romani (ceea ce ar vrea S.T.). Însă ar fi curată prostie să vrei să găsești istoria lui *Asan* în *Iuliu Cesar* sau în *Livius*. Prin această batjocură, lipsită de gust, a vrut S.T. să facă dovada umorului său – *îi concede, în sfârșit, Murgu, o... «calitate» pretinsului istoric maghiar*. Anume el îl batjocorește pe domnul Roja, care îi numește pe valahi români sau romani, întrucât S.T. trăiește cu imaginația demnă de compătimit, cum că i-ar fi prădat cu totul pe români, de naționalitate prin «Dovada» sa, și că i-ar fi transformat în slavi²⁴.

Argumentele de ordin istoric și filologic aduse în sprijinul concepției Școlii Ardelene de către Eftimie Murgu – anume, Petru Maior este citat ca atare în cuprinsul lucrării –, circumstanțiază, cum vedem, existența românilor balcanici, conștientizați în viziunea sa ca aparținând aceluiași neam urmaș al romanității orientale: „Dacă românii de dincolo sunt necunoscuți domnului Thunmann și disertantului, atunci *eu am cu mult mai multe cunoștințe despre aceștia pentru a nu-i semnala ca unul și același popor*”²⁵.

/332 pp./; recent – *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Brill (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, vol. 41), Leiden, Boston, 2016 /384 pp./.

²⁴ Eftimie Murgu, *op. cit.*, pp. 353-356.

²⁵ *Ibidem*, p. 320.

Este o aserțiune de certă însemnătate documentară – din perspectiva demersului nostru investigațional –, ce probează situarea problematicii românismului în preocupările cărturarilor români de la începutul veacului al XIX-lea, cu precădere – cum am văzut până acum – a celor transilvăneni sau de obârșie balcanică, creatori ei înșiși sub influența sau în cadrul curentului latinist al Școlii Ardelene. În 1847-1848, de exemplu, cărturarul transilvănean Timotei Cipariu, socotit de către Titu Maiorescu drept „părintele filologiei române”, publică în „Organul luminării”, la Blaj, o parte din lucrarea *Principie de limbă și de scriptură* (completată, apare și în volum, în 1866), în cuprinsul căreia se regăsesc ample trimiteri la Cavalioti, Roja și Boiagi, precum și aprecieri asupra dialectului „moeso-român”, respectiv „dialectul românilor de peste Dunăre, în Bulgaria, Thracia, Macedonia, Thesalia, Grecia și Albania, unde astăzi mai puțini, iar mai demult, neîndoind, se aflau într-un număr mai mare”²⁶.

În Principatele Dunărene, interesul conștientizat ca atare, tot mai pregnant și sistematic, pentru istoria și starea cultural-națională a românilor sud-dunăreni, va începe să se manifeste în anii '30 ai veacului al XIX-lea – pe măsură ce prima generație de tineri intelectuali moldoveni și munteni (pașoptiștii) se va racorda la ideile europene noi, progresiste și revoluționare, al căror corolar era afirmarea principiului naționalităților; pe măsură ce la București și Iași vor începe să apară primele ziare și reviste²⁷, cu rol atât de important în vehicularea informațiilor, în formarea mentalităților moderne, în modelarea opiniei publice, a influențării și înseși creării acesteia²⁸; pe măsură ce dincoace de Dunăre își vor duce pașii primii

²⁶ *Apud* – Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 40; cu alt prilej, acest marcant reprezentant al curentului latinist, arată că „în timpurile mai nouă chiar și moeso-românii noștri s-au săturat de scriptura grecească și au recunoscut necesitatea de a scrie și ei cu litere latine”, exemplificând prin „sistemele ortografice” ale lui Roja și Boiagi – *Ibidem*, pp. 149-150).

²⁷ Stoica Lascu, *op. cit.*, pp. 51-64.

²⁸ *Vezi* – Idem, *Românii balcanici în percepția societății din Principate – în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sorin Șipoș (coord.), *Etnie. Națiune. Confesiune–pledoarie pentru o cercetare interdisciplinară* (Universitatea din Oradea. Seria Istorie. VIII), Editura Universității, Oradea, 1996, pp. 58-66. De remarcat faptul că lucrarea lui Daniel Philippide, *Istoria României*, apărută la Leipzig, în 1816, în limba greacă, nu a fost cunoscută de către „istoricii români din cea mai mare parte a secolului trecut [al XIX-lea]”, astfel încât ea nu a putut să-i influențeze în receptarea existenței românilor balcanici – Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 33; în subcapitolul Ορχητροπέζ Ρομμουνιαζ (*Locuitorii României*), se relatează, pe larg, despre localizarea lor, a obiceiurilor avute: „Sunt foarte numeroși românii răspândiți dincolo de Dunăre, în Bulgaria, Serbia, Macedonia și până în interiorul Thesaliei și Epirului. Totuși, ei sunt în minoritate față cu bulgarii, sârbii și grecii cu care se află amestecați și se numesc pe ei înșiși până astăzi români (subl.n.), în propria lor limbă română în care s-au introdus multe cuvinte, fraze și idiotizme (*Sic!*) de ale popoarelor cu care conlocuiesc” – *apud* Lazăr Duma, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, august 1909, p. 889; *vezi*, în context – Dimitrie

aromâni cu o conștiință națională exprimată ca atare, care nu vor dori să se mai numească nici arnăuți, nici greci, ci români²⁹, atrăgând interesul pentru neamul lor, atât al cercurilor conducătoare cât și al opiniei publice; pe măsură ce tânărul stat modern român își va defini o politică proprie, cu articulații strategice tot mai explicite în spectrul mai larg al românismului, al promovării intereselor sale geopolitice și naționale.

Din perspectiva relevării impactului și a receptării situației românilor sud-dunăreni, la începutul epocii moderne, în Principatele Dunărene – este emblematic apelul lui *Emanuil Gojdu* (1802-1870), „cătră străluciții Boeri a țării Românești și a Moldaviei”.

Iată, un român sud-dunărean (membru de vază al comunității aromâne³⁰ din capitala Ungariei, viitor binefăcător³¹ al românilor transilvăneni) care pledează

Daniel Philippide, *Istoria României*. Tomul I. Partea I. Leiopzig, 1816. Traducere, studiu introductiv și note: Olga Cicanci, Editura Pegasus Press (Colecția *Elenismul în România*), București, 2004 /378 pp. + 14 pp. facs./.

²⁹ În amintitul *Pentaglosar*, finalul *Prologului* „alcătuitorului” N. Ianovici este sugestiv în acest sens: „când cel pe nedrept numit vlah, va fi întrebat, ce neam ești? – răspunde: «eu escu ramanu (autorul era originar din grupul fărșeroților din Albania, care utilizează acest termen – n.n.), sau romanu» «eu sunt, spune, român, adică roman». Dar acei care vorbesc latinește sau italienește, nu se numesc pe ei înșiși români, iar singurii noi am păstrat până acum numele de romani” – *apud* Victor Papacostea, *op. cit.*, p. 408.

³⁰ Se pare că bunicul pe linie paternă să fi fost unul dintre aromânii moscopoleni refugiați, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, spre părțile ungurești (la Miskolc), apoi așezați în zona Bihorului; tatăl său, Atanasie Popovici Gojdu, se va îndeletnici cu negustoria; pe linie maternă, el se trăgea dintr-o veche familie de români din Bihor – mama sa, Ana, era fiica țaramului înstărit Dimitrie Poinar: „Descendența lui din tată și bunic macedoromân apare destul de clar din dovezile istorice, păstrate până în zilele noastre, înfățișându-l ca pe un vlăstar viguros, răsărit din binecuvântata rădăcină ce a odrăslit și rodul vieții eroice a nemuritorului Mitropolit Andrei Șaguna” – Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdsu 1802-1870. Originea și opera sa*, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940 (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. *Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 /Extras/*), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 689; *Nota bene* însă: atât el, cât și înaltul ierarh al ortodocșilor transilvăneni – mitropolitul Andrei Șaguna – nu fac apel, nicăieri și cu nici un prilej, la obârșia lor, semn al unei solide și fără tăgadă identități și conștiințe naționale românești.

³¹ El va profesa avocatura, devenind, în scurt timp, unul dintre cei mai căutați penaliști din capitala Ungariei; câștiga mai toate procesele, pleda strălucit, intervențiile sale (rechizitorii și pledoariile) erau publicate în revistele de specialitate și indicate drept modele studenților de la Drept; el a fost primul care a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor consiliilor judecătorești din Pesta și Buda: „Câștiga mereu procese penale, acest fapt i-a permis lui Gojdu să-și realizeze o situație materială foarte bună. Era proprietarul a două mori cu aburi și președintele proprietarilor de mori din capitala Ungariei. În 1832, a cumpărat cu 30.000 de florini casa din Pesta a lui Wilhelm Sebastian, așezată pe str. Király, iar la puțin ani a cumpărat livezi în întindere de 36.015 stâneni pătrați. În 1854 și-a parcelat locul de casă și a construit un șir de magazine, care și astăzi poartă numele “Pasajul Gojdu” (Gozdsu-udvar). Gojdu a fost un om chibzuit și înțelept, cu spirit comercial atavic, a făcut plasamente serioase, preponderent în imobile și cu valori progresive” – *apud* monografia bilingvă – Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozdsu*

întru perpetuarea și cultivarea sentimentelor naționale, de pură esență politică românească, în anul 1829! Nu mai puțin relevabil este și amănuntul că acest apel al avocatului și omului politic de origine aromână din Imperiul Habsburgic a văzut lumina tiparului în prima publicație scrisă în limba română, “Biblioteca românească”, editată la Buda prin, semnificativ, osârdua aromânului Zaharia Carcalechi³²...

Conștient de însemnătatea cultivării limbii naționale, de origine latină a neamului românesc, Em. Gojdu, „jurat a Ungariei la Tabla Krăiască avocat”, deplânge starea culturală și națională neîndestulătoare a românilor, fraze și cuvinte patetice îndemnând pe frații săi munteni și moldoveni la redeșteptare națională: „În toate părțile geme sufletul Neamului nostru într'un întunec înfiorătoriu; tristă dormitare sau somn au cutropit naltele românești talente; s'au mai stins oarecând de lume *adoratul* (cu reverință rugatul sau cinstitul) *Neam roman*, și când toți ceilalți credincioși fii ai lui, adevărații francii, italianii și spanii înfloresc, numai noi, numai noi românii, pre carii Roma în cel mai călduros al său sân ne-au purtat, *carii cei mai de-aproape a Mamei noastre Roma următori suntem, numai noi, zic, să gemem în deseale mărăcini a întunecului?* (toate subl. ne aparțin – n.n.). Ci numai acum, acum începe groaznica noapte a se despica – înfiorata a oarbei neștiinței întunecime a se răsipi, și cu sburătoare săgeți se arată printre raze lucitoare săpatul mormânt al Neamului. Acolo, acolo în cea groapă, pre carea prin negrijirea cultivării de limbă sa și-au gătit-o, acolo din preună cu limba va putrezii sufletul și estimea Neamului – deacă acum, când se poate, nu se va încunjura lenevirea.

Încă mai o nădejde, mai o încredințare revarsă suptirile sale raze, sub scânteia cea mai din urmă a aceia zace înfricoșătoarea și surpătoarea moarte a

Alapítvány Története (1870-1952) (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), f.e., Budapesta-Budapest, 1995, p. 9.

³² Fragmente sunt reproduse în – xxx *Școala Ardeleană*, vol. II..., pp. 559-563. Nici acesta (născut la Brașov, mort la București: 1784-1856) nu va face caz de ascendența sa aromânească, dar întreaga sa activitate va fi pusă în slujba idealului iluminist de conștientizare național-culturală a românilor. Din perspectiva relevării latinității acestora, este de crezut – preluând și accentuând supoziția scrupulosului cercetător, profesorul Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999, p. 136 – că Zaharia Carcalechi este autorul precizării, într-o notă de subsol (nesemnată) la cunoscuta prelegere a lui Simion Marcovici: „Unii s'au îndeletnicit să arate că suntem cu adevărat strănepoți a romanilor; alții iar și-au căznit mintea în tot chipul ca să dovedească că suntem daci: muncă zadarnică; căci limba, numele, năravurile și chiar portul sunt dovadă netăgăduită pentru cea mai proastă și ticăloasă ființă că ne tragem cu adevărat din romani: arate împotrivorii, de se mai află, că dacii vorbeau limba noastră, sau că cinci or și zece mi de romani au putut să silească pe daci să-și părăsească limba și numele lor ca să îmbrățișeze pe a le vrăjmașilor lor celor mai cruzi și biruințe li se cade” – *Cuvânt ce s'au zis la deschiderea Școalei Naționale din București, în 1827 Sept. 15. de D. Simeon Marcovici, Profesor de Matematică în numita Școală*, în „Biblioteca românească”. Partea III, 1834, p. 31.

Neamului. – Marele voastre suflete, mărișilor și spre multe puternicilor Boeri, voi vestiților următori a marilor Strămoși Romani, Nobilele voastre cătră Patrie și cătră Nație inimi, de mii de ori arătata și spre facerea de bine aplecata voastră firească simțire, și naționala deosebită iubire – aceasta, aceasta una încă e nădejdea scăpării Neamului de perire. De nu te vei îndura, iubită Nație, spre tine singură, te îngropi însuși prin neascultătoarea ta de rugăciune inimă”³³.

Mândru de originea romană a neamului său, Em. Gojdu pledează prin cuvinte înălțătoare spre susținerea materială de către „luminații boeri” din Principate a actelor culturale ce au menirea ridicării naționale a fraților săi din sudul Carpaților, întregul demers al său stând în relevarea patrioticilor idei susținute de Școala Ardeleană, vehiculate atât de mult și în cercurile comunității aromâne frecventate de el³⁴.

Relevând primejdiile ce stăvilesc afirmarea națională a neamului său, între care nu puține amplificate prin precaritatea mijloacelor materiale existente la dispoziția intelectualilor, Em. Gojdu îndeamnă pe „boerii” din Principate la o mai concretă implicare în susținerea idealului redeșteptării naționale a românilor: „Nu cugetareți generoaselor Suflete, că aceste greotăți vor fi neînvinse, nu! și numai de vreți vrea, credeți, că nici un Neam au putut face aceasta așa de lesne, ca dulcele Neam Romănesc, pre a căruia polire sau cultivire ușoara țesetură a limbei, asemănarea acestia cu limba latină, sororitatea (*Sic!*) ei cu limbele altor neamuri cultivate, foarte ușoară o fac; ci numai se cere, ca voi, vrednicilor Patrioți Boeri! de după credincioasa cătră dânsa fiasca iubire, să faceți o micuță jertfă, carea dulcei voastre mame adecă Nației din marele averi a da puteți; încă și aceea cu dreptul se pofteste, ca arătându-vă fii mulțemitori Naționalei voastre limbi, cu carea toată lumea vă laudă și vă mărește, să ajutați scrierea și tipărirea cărților în limba Patrioticească, să le cetiți cu bucurie și să le faceți cunoscute dulcei voastre Nație; pre învățații Neamului să-i patroniți, și favorisindu-i să-i scutiți, întinzându-le mână de ajutoriu și dându-le ocașie (prilej), ca plăcutele a sudorilor sale fructuri, să le dea spre folositoare gustare Neamului său.

Așa va înflori Nația noastră – *îi îmbărbătează patriotul român originar din Balcani, cetățean al Imperiului Habsburgic, pe conaționalii săi nededulciți încă la conștientizarea însemnătății cultivării limbii și a simțămintelor naționale* – , așa își va câștiga loc între celelalte Neamuri înfloritoare sau cultivate. Și acuma e timpul cel mai îndemânat, când au dat mângăioasa pace Neamului nostru siguritatea Legilor sau a Privilegiilor, a persoanelor și a averilor: deci nu treceți aceasta cu vederea, nu negrijireți acea bună ocașie, carea spre binele de obște e cu totul la îndemânată, și ca umezitul cu sudorile Neamului Pom mai curând să înflorească, pășiți mai nainte cu inimă dreaptă pe calea cea începută, și veți ajunge la pusul afară spre dobândire scop, adecă la întreaga norocire.

³³ *Apud* – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 715.

³⁴ *Ibidem*, pp. 694-695.

*Aceasta e cea mai învăpăiată a mea Națională dorire, această cea mai înaltă și mai apăsătoare a vieții noastre simțire și a tuturor cugetare, și de voiu putea ajunge aceasta în cât de mică parte, sau încai în atâta, cât prin descoperirea cugetelor mele acestora să pot în unii Patrioți, mai vârtos în aceii, dela carii nu puțin atârnă viața și înflorirea limbei Naționale, cât de mică înboldire și învăpăiere atâta, și a le deștepta inima spre pornirea cătră fericirea de obște, norocos mă voiu ținea, iară mângăierea mea în lume păreche nu va avea. Pentru că nu este mai mare mângăiere, mai adevărată îndestulare, decât simțirea fericirii și a măririi Neamului*³⁵.

Nu știm care va fi fost ecoul³⁶ acestui atât de vibrant apel în sânul destinatarilor din Moldova și Țara Românească. Este însă de presupus că puțini dintre ei vor fi știut că el era emanat din partea unui „aurelian”, a unui român originar din Balcani, care, fără a-și explicita ca atare obârșia – probă a credinței sale, cultivată în spiritul ideilor latiniste ale Școlii Ardelene, întru unitatea neamului românesc în toate încrengăturile lui –, vădea, cum observăm, patriotice disponibilități, native, de mecenat și o propensiune atât de curată – proprie, în deceniile ce vor urma, multor consângeni – spre ridicarea culturală și națională a întregului neam românesc.

Iată însă că nu vor trece mulți ani – și muntenii și moldovenii vor începe să intre în contact direct, și prin intermediul mijloacelor mass-media ale timpului și al lucrărilor de specialitate, cu realitatea existenței ramurilor sudice ale romanității orientale – aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Este debutul acum, în deceniul patru al Veacului Naționalităților, al unui proces de mare complexitate, neîntrerupt – până la jumătatea secolului al XX-lea –, respectiv, receptarea și reflectarea la diferite paliere ale societății românești, în conștiința opiniei publice, a problematicii românilor balcanici; a unui proces ce se constituie într-o parte integrantă a istoriei noastre naționale, cu reverberații variabile – dimensionate de incidența factorilor politici, responsabili de interesele superioare ale țării și nației –, ca și de specificul evoluției diverselor interese geo-politice în arealul sud-estului european.

În ordinea cronologică, vlăstarul unuia dintre „boerii” moldoveni – la a căror sensibilizare a simțămintelor naționale apelase aromânul Em. Gojdu, în

³⁵ *Ibidem*, p. 716. În momentul lansării acestui apel, autorul lui pusese, deja, în practică una din cerințele respective – sprijinirea materială a faptelor de cultură națională; anume, subvenționează apariția „Calendarului românesc”, tipărit la Buda (în perioada 1828-1832) de Ștefan P. Niagoe, învățător la Școala Română de la Pesta; volumul pe anul 1830, care s-a păstrat, conține dedicația *Spectabilului și de bun gen născutului domn Emanuel Gojdu, jurat al Ungariei, avocat de Cr. Tablă, cu umilită plecăciune se dedică – apud Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, Calendare și almanahuri românești. 1731-1918. Dicționar bibliografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 215.

³⁶ Totuși, „El n-a fost lipsit de rezultat: lista abonaților (*prenumeranților*) publicată la sfârșitul volumului IV din „Biblioteca românească” prezintă un spor de 318 inși, pe lângă cei 415 de «prenumeranți» arătați în lista de la sfârșitul volumului II” – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 696.

1829 (născut la Oradea și ducându-și viața la Budapesta!) –, se va înscrie cu un fapt ce va avea să-i confere o notabilă preeminență; într-adevăr, *Mihail Kogălniceanu* este, se pare – din câte cunoaștem –, primul intelectual din Principatele Dunărene care, în epoca modernă, va scrie despre *valahii transdanubieni*, integrându-i istoriei poporului român. Este vorba despre cunoscuta lucrare din tinerețe a marelui patriot și istoric, apărută în Berlin în 1837, în limba franceză – *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*; cartea a patra a primei părți (*Histoire de la Dacie*) se referă la *Histoire des Valaques transdanubiens jusqu'à la destruction de leur royaume par les Turcs, en 1394*³⁷, capitol „limitat cu justă măsură la epoca în care ei au constituit un stat independent”³⁸; de altfel, această intenție a sa este declarată în chiar primul paragraf al capitolului, când spune că „Nu intră în planul meu de a trata întreaga istorie a acestor valahi până în zilele noastre; nu vreau să vorbesc decât de perioada în care ei au format un stat independent; căci – *își justifică el opțiunea limitativă* –, după ce ei au fost înfrânți de turci în 1394, istoria lor intră în sfera celei a Imperiului Otoman”³⁹. Argumentând ideea continuității românilor pe teritoriul vechii Dacii în mileniul scurs până la cristalizarea statelor feudale, ca și a celei – reieșite logic – a romanității lor, Mihail Kogălniceanu prezenta cercurilor științifice europene și soarta românilor de dincolo de Dunăre (*des Valaques transdanubiens*), preluând tezele învățaților transilvăneni privind originea nord-dunăreană a lor: „După ce Aurelian duse o parte a daco-romanilor în Moesia, acești noi coloni s-au aflat când în puterea barbarilor, când sub dominația romanilor, iar mai târziu sub cea a grecilor, până la sosirea bulgarilor.

Acești romani, *cunoscuți în istorie sub numele de valahi* (subl.n.), de moesieni, și confundați de unii autori cu numele de bulgari, au dat mai mulți împărați la Roma și la Bizanț”⁴⁰. Sunt reiterate evenimentele care au dus la crearea statului Asăneștilor, în baza izvoarelor bizantine (“Trebuie remarcat aici că acest Ioan [=Jean] a fost regele valahilor și a bulgarilor”), asupra cărora nu insistăm; ne interesează, însă, imaginea în care sunt prezentați românii balcanici.

Astfel, și el contestă justetea apelativelor date de către greci – „*Cutzovlaques* sau valahi șchiopi”, categorisite ca fiind simple „porecle în

³⁷ Descrierea completă este *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, par Michel de Kogalnitchean. Tome premier: *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241-1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837 /XX + 472 pp./ (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța posedă, prin achiziție, un exemplar provenind din *Biblioteca D. Caracostea – inv. 2247*); este republicată în – Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II: *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976 – *Livre quatrième*: pp. 67-76.

³⁸ *Ibidem*, p. 696 (*Note și comentarii*).

³⁹ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁰ *Ibidem*.

zeflema”, ca și cel de *Çinçiari*, cu aceeași tentă depreciativă; adevărata sorginte a acestei denumiri este, în viziunea lui Kogălniceanu – prin lecturarea lui Petru Maior –, de „*Cinciani*, demni descendenți ai ilustrei familii romane Cinciana”⁴¹. Cât privește situația lor după 1394, ei n-au mai putut să rămână independenți, să aibe un stat aparte, continuându-și însă existența în cadrul Imperiului Otoman: “astăzi, ei locuiesc în Tracia și în Macedonia, unde se ocupă cu creșterea animalelor, ei care altădată nu se ocupau decât cu războiul. Ei și-au conservat, totuși, obiceiurile și limba lor, este vorba de limba latină, cu toate că este amestecată cu o mulțime de cuvinte grecești și turcești. În scrisul lor, ei se servesc de alfabetul grec, pe care, prin mijlocirea câtorva semne, l-au adaptat dialectului lor. Sunt cunoscuți – *precizează Kogălniceanu* – sub numele de valahi, cuțovlahi, morlaci, maurovlahi, țințari (pron. Tzintziare); *dar ei, ei se numesc întotdeauna români* [în textul francez = *Români*] și *iau ca o insultă altele denumiri ce li se dau* (subl.n.)”⁴².

Coincidența face ca tocmai în perioada în care Kogălniceanu atesta atât de categoric că vlahii sud-dunăreni „se numesc întotdeauna români”, primul dintre ei care are conștiința neamului său ca atare și o exprimă cu tărie și fără nici un fel de complexitate în Principate – vine să „*respire aerul românesc pe țărmul Dâmboviței*”⁴³.

Este vorba de *Dimitrie Cosacovici* (1790-1868), cel care „Într’ênsul se personifică: ideea românismului dela Pind. El a fost propagatorul și apărătorul cel mai neadormit al acestei idei. Și a consacrat – *spunea poetul și publicistul Grigore H. Grandea, care îl cunoscuse personal, congener al său* – viața întreagă și, în anii bătrâneții, tot credzând că n'a făcut îndestul pentru frați sei dela Pind, le-a lăsat și averea”⁴⁴. Într-adevăr, se poate spune, fără dubii, că prin Dimitrie Cosacovici societatea înaltă din țara Românească intră direct în contact cu realitatea românilor balcanici, cu suferințele și nevoile lor naționale, beneficiind de informații furnizate nu de “greci”, ci de cel care era apelat drept “*Macedoneanul sau Aurelianul*, de care nume el se simțea foarte mândru”⁴⁵.

Este interesantă, instructivă și cu valoare de simbol viața acestui prim apostol al „ideii românismului de la Pind”, exprimată ca atare în Principate –

⁴¹ *Ibidem*, p. 70.

⁴² *Ibidem*, p. 76. („On les connaît sous le nom de Valaques, de Cutzovlaques, de Morlaques, de Maurovlaques, de Țințiare (pron. Tzintziare); mais eux, ils se nomment toujours Români et regardent comme une insulte autres noms qu'on leur donne”.)

⁴³ Grigore H. Grandea, *Dimitrie Cosacovici*, în „Albina Pindului”, I, nr. 3, 15 iulie 1868, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁵ C.I. Cosmescu, *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare, Institut. de Arte Grafice „Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903, p. 304; vezi și – Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Editura „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafraș, București, f.a. [1940], pp. 265-300 („Din acest studiu am folosit notele pentru portretul de față” – p. 282).

respectiv, în capitala Țării Românești – și, mai ales, motivația ce l-a îndreptat spre București, unde avea să devină, curând, la mijlocul deceniului patru, un apropiat al oamenilor politici importanți, al tinerilor viitori pașoptiști, ajungând până la cabinetul domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842).

Fără a intra în detalii⁴⁶, ajunge să spunem că vocația nativă de luptător pentru cauza revigorării naționale a neamului său avea să fie împlinită printr-o instrucție autodidactică însușită în anii șederii la Pesta; era tocmai în perioada când în sânul comunității aromâne de aici se afirma cu putere elementul național, când sub influența curentului latinist, al lucrărilor lui Gheorghe C. Roja și Mihail Boiagi se afirma identitatea de sine stătătoare a membrilor acesteia, în opoziție cu pretențiile și interesele exclusiviste ale grecilor. „Luptele bisericesci din Pesta, între greci și români, luptă la carii asista, desceptară într’ênsul simțimentul românismului”⁴⁷, făcându-l să-și îndrepte pașii spre patria de la nord de Dunăre (sau de dincolo de Carpați, dacă ținem seama că el venea dinspre Ungaria), unde spera să sensibilizeze pe frații săi de aici întru ajutorarea aromânilor, a consângenilor săi din Epir, pe care-i părăsise la vârsta de 12 ani.

Curând, avea să se impună în ochii societății bucureștene, atât în calitate de ofițer al tinerei armate române, cât și ca „aghiotant domnesc” al lui Alexandru Ghica, „care având *óre-care simpatie pentru românii din Turcia* (subl.n.), de órece familia sa era de origine albanesă iar nu grecescă, l-a primit cu drag în armată pe D. Cosacovici și încă cu dreptul de nobil”⁴⁸; gradul și demnitatea publică îi slujeau *macedoneanului* sau *aurelianului* să susțină cu mai mult credit și sorți de izbândă cauza națională a fraților săi, o serie de fruntași politici și personalități muntene fiind deja capacitate în acest sens; iată, colonelul Ioan C. Câmpineanu „ținea fórte mult la acest român din Dacia Aureliană”⁴⁹, după cum „eră iubit de toți boeriă aflaț în armată, Bibesci, Câmpinénu, Filipesci, Mănescu. Am audzit pe

⁴⁶ Vezi și „câteva note biografice ale lui Cosacovici culese dela unii din compatrioții lui”, la V.A. Urechia, *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880, p. 139: „Cine deja nu cunosce la moral pe acest barbat din fapta cea românească d’a si fi lasat tota averea în favorea culturei naționale a compatrioților sei?”; născut la Aminciu (Mețova; nordul Greciei – n.n.), la 1790, el este crescut de un unchi la Viena, numit Cosacovici, care avea și o casă de comerț: „Contactul cu românii din Viena desteptă în junele Demetrie Cozacovici consciința nationale: elu se simți român și anima lui incepu a se înflacara de dorul d’a vedé cu proprii sei ochi acé țera unde românii sunt ori cat de apesati de jug strein, totuși stapăni locului, adeca tera romănescă. Ocasieuna i se presentă după 1821. După acéstă dată pare ca alergă dela Viena spre a intra în șirurile primei armate române, după isgonirea domniei grece” (la p. 93 se află și „reproducțiunea unei fotografii” a lui Cosacovici).

⁴⁷ Grigore H. Grandea, *op. cit.*, p. 58; despre „luptele bisericesci de la Pesta”, vezi – I.I. Nistor, *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl.).

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 303.

mulți dzicând – *atestă Grigore H. Grandea* – că era cel mai brav și cel mai inteligent oficer din armată⁵⁰.

Se poate spune, având la îndemână aceste prețioase mărturii de epocă, că receptivitatea dovedită mai târziu de către fruntașii pașoptiști față de problematica românilor balcanici își are sorgintea din această perioadă, prin influența directă exercitată de către Dimitrie Cosacovici asupra îmbogățirii bagajului lor informațional. Important este acum faptul că însuși Vodă își manifestă disponibilitatea receptivă și interesul față de existența și nevoile cu care se confruntau conaționalii aghiotantului său; deseale convorbiri pe această temă⁵¹, care se sfârșeau invariabil prin necesitatea implicării domnitorului, nu au fost zadarnice, deși nu s-au finalizat printr-o acțiune practică, acesta însuși, ca și Principatul ca atare, nebeneficiind de poziții care să le permită, atunci, a interveni direct și eficient în sprijinirea ideii de românism dincolo de hotarele țării.

Singulara sursă documentară asupra relevării unui prim interes românesc, la nivelul conducerii Statului cu capitala la București, *vis-à-vis* de vlahii balcanici, este explicită, detaliindu-se și împrejurările în care Dimitrie Cosacovici a prezentat chiar un *memoriu* lui Alexandru Ghica: „Principele Alexandru Ghica simpatisa foarte mult cu dânsul; încurajat de această simpatie, a *presintat în secret principelui un memor asupra românilor de peste Dunăre* (subl.n.). Acesta’i dise să se înțelégă cu Mihail Ghica. Junele român aurelian (trecuse de mult și de a doua junețe, prin 1835-1840 având deja 45-50 de ani! – n.n.) tresări de bucurie, credând că o rază de înviare pôte luci peste pământul fraților sei. Se încela mărinosul june: nu scia că dorul lui este raza, iar acei dela cari începuse a spera erau nori. Vorbi multe și cu foc primului Ministru, atuncea Mihail Ghica; dar acesta în cele din urmă îi zise: Nu este timpul acum să ne ocupăm de asemenea lucruri! Nu vedzi că suntem amenințați chiar noi?”⁵²

Câtă premoniție, cât tragism și – de ce nu – câtă fatalitate exprimă aceste descurajatoare cuvinte ce atestau, totuși, o situație de fapt, venind din partea unei oficialități românești, în jurul anului 1840!

Printr-un straniu joc al întâmplării – iată că prima luare de poziție atestată documentar, printr-o relație memorialistică ulterioară, a oamenilor politici români cu responsabilități oficiale în stat, anticipează, dureros, o constantă a poziției României față de românii sud-dunăreni, manifestă mai ales în momente cheie ale istoriei acestora în contextul celei românești și balcanice; într-adevăr, neputința de a acționa întotdeauna și eficient în sprijinul nevoilor naționale ale sud-dunărenilor „aurelieni” – și în sensul împlinirii aspirațiilor românismului –, a fost determinată de punerea pe prim plan a intereselor superioare ale națiunii, a conservării acesteia și dezvoltării moderne, în împrejurări internaționale dificile, și a protejării Statului

⁵⁰ Gr.H. Grandea, *op. cit.*

⁵¹ C.I. Cosmescu, *op. cit.*, p. 304.

⁵² Gr.H. Grandea, *op. cit.*

ca atare, contextul geopolitic și interferența multiplelor interese ale altor state în zona balcanică acționând restrictiv asupra bunelor intenții, de natură patriotică și națională, ale oamenilor politici români.

Acesta este sensul *à la longue* al amarelor cuvinte spuse de înaltul demnitar român de la 1840, deceniile care vor urma, însumând circa un secol, confirmând, deseori, această tragică particularitate a istoriei românești; este un paradox ce și-a pus pecetea pe întreaga evoluție a raporturilor oficialităților Statului nostru cu românii balcanici, cu ceilalți coetnici sud-dunăreni în general, în condițiile în care, pe de altă parte, aceeași problematică era receptată la parametrii entuziasmului și a însuflețirii patriotice de către opinia publică românească, neîncorsetată în manifestările sale de rigorile politicii de stat.

Demersul lui Dimitrie Cosacovici – membru fondator al Academiei Române, în 1866, reprezentând românitatea sud-dunăreană – nefiind rulat pe un teren politic și psihosocial apt a și-l asuma cu concretețea însoțitoare în asemenea cazuri – autorul atât de înflăcărat al memoriului nu va dezarma în continuarea lucrării sale naționale; el își va înainta însă demisia din armată la începutul domniei lui Gheorghe Bibescu (1842-1848), nefiind de acord a fi trimis să studieze arta militară în Rusia („Fiul Pindului când află de acastă favoare princiară, el care nu suferia nici cum moscovitismul, strigă indignat: «Ce să caut în Rusia? Să învăț eu pe ruși? Nici o dată!» și refuză. Din această cauză fuse sforțat să iasă la pensie”⁵³).

Acest demers se va manifesta însă în anii '50-'60 ai veacului – cum vom vedea – ca un factor potențator de conștientizare a mediilor politice și jurnalistice (acestea din urmă ilustrându-l deja din anii '40⁵⁴) ale societății românești față de nevoile și viitorul național-cultural al ramurii balcanice a românismului.

În deceniul premergător Revoluției Române de la 1848-1849, primele publicații românești din Principate vor consemna, tot mai des, cititorilor fapte din trecutul istoric al vlahilor ori mostre de literatură populară în „dialectulu macedonicu”.

Astfel, în cuprinsul reportajului asupra unei călătorii a regelui elen Othon prin țara-i adoptivă, în 1839 – inserat la rubrica *Feileton* a gazetei ieșene „Albina

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Vezi, în acest sens – Morangiés, *Les Romounis de l'Anovalachie. Români din Anovlahia* /text bilingv/, în „Spicuiitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841, pp. 1-16 (este o prelucrare semnată Morangiés, după Pouqueville); de asemenea, vezi – *Români dein Grecia*, extras dintr-o călătorie a profesorului Fallmerayer (München), în ziarul din Blaj „Organul luminării”, I, 1847, pp. 287-288; sub același titlu, un extras din William M. Leake, pp. 275-276, 281-282; în același an, gazeta editată de Timotei Cipariu inserează mai multe texte *In Dialectulu macedonicu* – *Ibidem*, nr. X, 8 martie 1847, p. 48, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; în nr. XXII, 31 mai 1847, p. 111, este inserată în aromână o povestire indiană sub titlul *Una mushata enumeracie* (vezi, de asemenea, un amplu *Necrolog*, însoțit de precizarea: „Din trei isvórá primirăm știrea despre mórtea lui Dr. Roja”, în „Gazeta de Transilvania”, X, nr. 22, 17 martie 1847, p. 88).

românească” –, cititorul lua cunoștință și despre etnia unor supuși ai suveranului descălecat din Bavaria, așa-zișii „greci”, dintr-un segment al călătoriei, nefiind altceva decât reprezentanții romanității balcanice: „A doua zi au urmat călătoria spre Molo de unde se vede muntele Parnasu cu vârful cel acoperit de ninsoare. Calea trece prin cele mai romantice șesuri întrerupte de copaci, de stânci, riurele și rediuri, care toate aceste să învioșă de cetele păstorilor și a setenilor viniți de departe ca să zică: Vivat Riga Elenilor! În mare depărtare de la Molo strălucii călători sau întâmpinat de o mulțime de săteni și de fete în haîne de sărbătoare. Ei îndată au pus mâna pe frâul cailor și cu greu să mulțamea uniî de a să atinge de scări seu numai de caii. Nu ați ostenit? iau întreat Riga. «O! nici cum, ba încă la Palati avem gând să vă cântăm și să dănuim [»]. În apropierea acestui mare sat să afla toți săteni înșărați lângă un arc de triumf făcut din dafini și înfrumusețat cu flori și roze, fiind fieștecare lăcuitor în mână un ram de dafin seu de olivî. Îndată ce au încetat o mică ploae, cete de tineri au înformat un danț cântând versul următor, carile vadește cumcă *acele mai frumoase fete a Grecii să găsească la poporul românilor machedoni ce'i zic și koço-vlahi, cari români, în zilele împăratului Aurelian dișterândusă din Dachia, au trecut până în Machedonia unde să află așezați și trăesc din păstorie și negușitorie* (subl.n.)”⁵⁵.

Observăm, așadar, că această primă menționare în presa românească a existenței urmașilor romanității balcanice este percepută ca o identificare a lor cu neamul românesc ca atare⁵⁶ – percepție ce se va transforma, pe măsura înmulțirii informațiilor, într-o expresie a unității de neam și limbă a romanității moderne; în același timp, relatarea dezvoltă, cu premoniție, dualitatea simțămintelor naționale ale „cuțovlahilor”, ale aromânilor trăitori în teritoriile elene, atașamentul firesc al acestora față de Statul Grec contrapunându-se, în deceniile ce vor urma, revelării apartenenței lor la identitatea etnolingvistică și național-culturală românească, fapt ce va marca veritabile tragedii, pe fondul politicii de elenizare/deznaționalizare promovate de autoritățile și șovinistii greci.

„Versul următor”, menționat în text, este inserat în finalul relatării – din păcate doar în transliterare literară, privându-ne de o primă mostră, consemnată în presa românească a timpului, de „cântec” popular dialectal (deși este pus sub titlul

⁵⁵ xxx, *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839, p. 237.

⁵⁶ Un călător englez (G.F. Bowen) – a cărui mărturie a fost relativ recent redată circuitului științific –, contemporan cu menționatul rege al elenilor, trecând, în 1849, prin Tesalia și Epir, îi întâlnește și el pe vlahi, despre care are cunoștințe etnoistorice temeinice, inclusiv sorginea geografică: „Valahii care sălășluiesc în Grecia și Turcia își au obârșia în migrațiile care au părăsit malurile Dunării în Evul Mediu. Ca și compatrioții lor din Țara Românească, ei aparțin bisericii grecești și și-au păstrat limba, o latină scăpătată, foarte asemănătoare cu italiana, dar amestecată cu multe cuvinte slave” – Andrei Pippidi, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992], p. 11.

Cânticul unui june grec, este vorba, se înțelege, de un „june român”, ce-și cântă dragostea pentru tânăra ce-o dorește a-i fi mireasă, temă comună în lirica aromânească⁵⁷).

Treptat, opinia publică din Principate începe să fie familiarizată cu trecutul istoric al vlahilor balcanici, designați exclusiv sub apelativul de *români*; la începutul anilor '40, presa din Iași, București, Brașov, Blaj acordă o semnificativă atenție cunoașterii istoriei lor, integrată ansamblului neamului românesc: „Românii, cari după deosebitele provincii ce lăcuiesc, se numesc români, moldoveni seaŭ dacieni, adecă din Dacia”, au frați de-ai lor și pe cei care, „transplântată în Misia” de către Aurelian, separați de „maica patrie”, au mers în munții Macedoniei “să caute o viață măi potrivită cu deprinderile lor cele vechi: acele a unui popor păstoriu și resboinic”; este vorba de “acești români [care] însuflețiți de dorul independenței foarte mult aŭ contribuit la renașterea Greciei de astăzi”⁵⁸.

Pe baza prelucrării volumelor de călătorie ale diplomatului francez „de Puchevil”, publicate în anii '20 ai secolului al XIX-lea⁵⁹, este sintetizată istoria vlahilor balcanici – „megalo-valahitii, ce lăcuiesc în zilele noastre munții cei înalți a Pindului”, socotindu-se, „fără a da vre o dovadă istorică”, descendenți ai legiunilor conduse de Pompei, respectiv „valahii-masareți, re-urzorii de Moshopoles, căria dederă numele de Voshopolis, politie de păstori”. Pe parcursul a mai multe pagini, sunt date și informații privind ocupațiile, trăsăturile morale, structura socială a acestor vlahi, a căror principală ocupație era creșterea ovinelor: “Turmele se cațără în coloane unde sosesc pe coastele munților; sunetul talangelor de la țapi și de la berbeci, sbierarea vitelor de tot feliul, acampaniază lungul șir al călătorilor Pindului, cari cu alor împoporare de vară acopăr șășurile Macedoniei; bătrâni, junii, bărbații, femeii, fete, copii merg încunjurați de dobitoace domestice, de cai puternici și de catări încarcați de pojijii, deasupra cărora cântă cucoșul, ceasornicul bordeilor, fețele tuturor strălucesc de sănătate, plini de nedejde merg să caute îmbelșugarea și o climă măi blândă sub corturi, și cea măi mare parte în sate unde și aŭ lăcuințele lor de earnă. Dacă înfățișare lor nu ar fi pacinică și păstorească, văzind neștine aceste coloane mișcătoare, ar gândi că să află în timpurile când Meazanoapte răvărea popoarale ei cele sterpitoare asupra țarilor nenorocite de Ameazăzi.

Asfel este *tabloul adevărat a românilor statornici și al românilor nomazi, ce vețuesc neștiuți de atâtea vecuri pe muntele Pindul* (subl.n.), ne având altă

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 237-238.

⁵⁸ Morangiés, *op. cit.* Articolul este inserat și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, nr. 29, 20 iulie 1842, pp. 228-232; nr. 30, 27 iulie 1842, pp. 233-237; fragmentar este reluat și în „Gazeta Transilvaniei”, VI, 1843, pp. 399-400, precum și în „Universul”, III, nr. 51, p. 204; nr. 52, 28 decembrie 1847, pp. 205-208.

⁵⁹ Vasile Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984, pp. 85-216.

ambiiție ce numai a petrece o viață simplă și pacinică de miș de oriș mai fericită decăt popoarăle neliniștite și neastămpărate, ce caută pretutindenea norocirea și nu o află nicăirea!”⁶⁰

Lectorilor moldoveni li se explicitează faptul că primii mari oameni politici și „de oaste” ai Greciei moderne nu sunt proveniți din rândul etnicilor grecilor, ci sunt „românî-anovlahî”, cu toate că aceștia erau „măi puținî la număr decăt greci”. Printre aceste personalități, sunt enumerați Colleti, născut la Calarita, „politie de români împoporată”, deținător al mai multe funcții la Atena, „și acum ambasador a craiului Greciei la Paris”; Vlahopolo, „acuma ministru de resboi”; Colocotroni, “cel întâi făptuitoriu slobozeniei, și care pentru a sa naționalitate se cheamă în Grecia Vlahos”; apoi, Caraiscachi, Vlaho Toader, Delianu Țapu, Vlahava, Jaca, Cionga, Cațandoni ș.a.; este menționat și „Baronul Sina, asemenea român de nație, este socotit din cei întâi bancheri a Europei”. În finalul acestui documentar istoric, autorul inserează un

TABLO STATISTIC

a românilor Greciei, dupre calculul apropietoriu a lui Pucvil

Împoporarea deosebitelor cantoane

Malacasiții seaș calaritiții	12.825
Aspropotamiții	11.150
Mezvoții	9.350
Zagoriții	5.650
Valahî statornici	38.978
Bobieniș seaș Bomaî ce sunt acum amestecați cu greci și albanezi creștini formează trei seminții	10.995
Dasareții seaș masareții ce sunt valahî Macedonieni cătră care trebuie a să alătura și patru miș nomazi	18.500
Totalul general al populației valahice în Grecia continentală este de	74.470 ⁶¹

Paralel cu aceste prelucrări istorice, într-o cunoscută gazetă românească din Transilvania sunt publicate mai multe mostre de literatură populară „în dialectulu macedonicu”, sugestive pentru interesul ce-l acorda mentorul publicației, filologul Timotei Cipariu, cunoașterii tuturor tulpinilor urmașilor romanității răsăritene⁶².

⁶⁰ Morangiés, *op. cit.*, p. 13.

⁶¹ *Ibid.*, p. 16.

⁶² Ele ilustrează – prin două astfel de mostre literare – tendința latinizantă a principiilor filologului transilvănean; prima este însoțită de o notiță cu exemplificarea unora dintre cuvinte, iar parabola

Cu anii 1848-1849, se deschide un nou capitol în istoria românismului – dens din perspectiva relevării substanței sale la nivelul opiniei publice și a ansamblului societății românești nord-dunărene, perioadă demarată sub semnul interesului manifestat acut din partea revoluționarilor pașoptiști, al făuritorilor Statului modern român față de problematica național-cultural tot mai complexă a multiplelor tulpini românești.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozsdu Alapítvány Története (1870-1952)* (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), non publisher, Budapesta-Budapest, 1995.
- xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839.
- Cipariu, Timotei, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.
- Cosmescu, C.I., *Dimitrie Cosacovic și aromânismul* (Academia Română). *Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare*, Institut. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903.
- Duma, Lazăr, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, August 1909.
- Grande, Grigore H., *Dimitrie Cosacovic*, în „Albina Pindului”, I, nr 3, 15 iulie 1868.
- Isar, Nicolae, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999.
- Kogălniceanu, Mihail. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, par Michel de Kogalnitchean*. Tome premier *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241- 1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837.
- _____, *Opere*, vol. II. *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
- Lascu, Stoica, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013.
- _____, (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016.
- Lupaș, Ioan, *Emanuil Gozsdu 1802-1870. Originea și opera sa, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940* (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 [Extras]), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940.
- Madgearu, Alexandru, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

cealaltă este transliterată – *Curiosita si avde nale (Curiositatea de a audî lucruri nóa)*. În dialectul macedonicu, în „Organul luminării”, I, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; respectiv, *Dicumu face omlu, afla* (In Dialectul macedonicu) – *Ibidem*, I, nr. X, 8 martie 1847, p. 48.

- Maier, Petru, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Morangié, *Les Romounis de l'Anovalachie. Românii din Anovlahia* [text bilingv], în „Spicuitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841.
- Murgu, Eftimie, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Nistor, I.I. *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl./).
- Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu (Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii române*), București, 1983.
- Pippidi, Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992].
- xxx *Școala Ardeleană*. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Floarea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, 1983.
- Tega, Vasile, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984.
- Tulbure, Gheorghe, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909.
- Urechiă, V.A., *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880.